

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनंधाः। देवास्त्वां शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशौचिषा। स्तुतोऽसि जनंधाः। देवास्त्वां मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा। सञ्जग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे

जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं
तन्मै जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। आयुः स्थ
आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्।
प्राणः स्थः प्राणं मै धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय
धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं
यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ।
कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च
यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ
शण्डामर्कौ सहामुनी। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः
समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो
वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा
इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानं सन्धत्तं तं मै जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं
तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं
ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मै पशून्सन्धत्तं तान्मै प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मै)॥[१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः।
 स्वायामैवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा
 एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं
 एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति।
 प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
 ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
 रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै
 भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्।
 ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः
 पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत।
 पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः
 कामयेत् दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः
 फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति
 तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः

का॒मये॑त भ॒गी स्या॒मिति॑ । स उत्त॑रयोः फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीत ।
भग॑स्य वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम् । यदुत्त॑रे फल्गु॑नी । भ॒ग्ये॒व भ॑वति ।
का॒ल॒क॒ञ्जा वै नामा॑सुरा आसन् ॥ १ ॥

ते सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काया॒ग्निम॑चिन्वत । पुरु॑ष इष्ट॑का॒मुपा॑दधात्-
पुरु॑ष इष्ट॑काम् । स इन्द्रो॑ ब्राह्म॒णो ब्रुवा॑ण इष्ट॑का॒मुपा॑धत्त ।
ए॒षा मे॑ चि॒त्रा नामे॑ति । ते सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑ प्रा॒रोहन् । स
इन्द्र॑ इष्ट॑का॒मावृ॑हत् । तेऽवा॑कीर्यन्त । येऽवा॑कीर्यन्त । त
ऊर्णा॑वभ॒योऽभवन् । द्वावुद॑पतताम् ॥ १० ॥

तौ दि॒व्यौ श्वा॒ना॒व॒भव॑ताम् । यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्थस्यात् ।
स चि॒त्राया॑म॒ग्निमाद॑धीत । अ॒व॒कीर्ये॑व भ्रातृ॑व्यान् । ओजो॑
बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते । व॒सन्तो॑ ब्राह्म॒णोऽग्नि॑माद॑धीत ।
व॒सन्तो॑ वै ब्रा॒ह्मण॑स्य॒र्तुः । स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धाय । ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी
भ॑वति । मुखं॑ वा ए॒तदृ॑तूनाम् ॥ ११ ॥

यद्व॑सन्तः । यो व॒सन्ता॑ऽग्निमा॑धत्ते । मुख्यं॑ ए॒व भ॑वति ।
अथो॑ योनि॑मन्तमे॒वैनं॑ प्रजा॑तमाधत्ते । ग्री॒ष्मे रा॑ज॒न्य आद॑धीत ।
ग्री॒ष्मो वै रा॑ज॒न्यस्य॒र्तुः । स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धाय । इन्द्रि॒या॒वी
भ॑वति । श॒रदि॒ वैश्य॑ आद॑धीत । श॒रद्वै वैश्य॑स्य॒र्तुः ॥ १२ ॥

स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। प॒शुमा॑न्भवति। न पूर्व॑योः
 फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीत। ए॒षा वै ज॑घ॒न्या रा॒त्रिः सं॒वत्स॒रस्य॑।
 यत्पूर्वे॑ फल्गु॑नी। पृ॒ष्टि॒त ए॒व सं॒वत्स॒रस्या॒ग्निमा॒धाय॑।
 पापी॑यान्भवति। उत्त॑रयो॒रा द॑धीत। ए॒षा वै प्र॑थ॒मा
 रा॒त्रिः सं॒वत्स॒रस्य॑। यदु॒त्तरे॑ फल्गु॑नी। मुख॑त ए॒व
 सं॒वत्स॒रस्या॒ग्निमा॒धाय॑। वसी॑यान्भवति। अथो॒ खलु॑। यदै॒वैनं॑
 य॒ज्ञ उ॑प॒नमै॑त्। अथाद॑धीत। सै॒वास्य॑र्द्धिः॥१३॥

खल्वाधि॑त्सन्त॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीतासन्नप॒ततामृ॑तूनां वैश्य॑स्य॒र्तुरु॒त्तरे॑ फल्गु॑नी षट्॥—[२]

उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। अ॒पोऽवो॑क्षति
 शान्त्यै॑। सि॒क॒ता नि॒वप॑ति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वा॒नर॑स्य॒ रूप॑म्।
 रू॒पेणै॒व वै॑श्वा॒नर॑म॒व रु॒न्धे। ऊ॒षां नि॒वप॑ति। पु॒ष्टि॒र्वा ए॒षा
 प्र॒ज॒न॒नम्। यदू॒षाः॥१४॥

पु॒ष्ट्यामे॒व प्र॒ज॒न॒नेऽग्नि॑माधत्ते। अथो॒ सं॒ज्ञानं॑ ए॒व। सं॒ज्ञान॑ः
 ह्ये॒तत्प॑शूनाम्। यदू॒षाः। द्या॒वापृ॑थि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते वि॒य॒ती
 अ॒ब्रू॒ताम्। अ॒स्त्वे॒व नो॑ स॒ह य॒ज्ञिय॑मिति। यद॒मुष्या॑
 य॒ज्ञिय॑मासीत्। तद॒स्याम॑दधात्। त ऊ॒षां अ॒भवन्॥१५॥

यद॒स्या य॒ज्ञिय॑मासीत्। तद॒मुष्या॑मदधात्। तद॒दश्च॒न्द्रम॑सि

कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञिये-
ऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स
पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्।
तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीका
उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रः
ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राप्तिनत्। ततो वै
तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य
गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन
प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्।
सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स
वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्यां

उपहृत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै
भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः समवहत्। तां
शर्कराभिरदृहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां
शर्करत्वम्। यद्वराहविहतं सम्भारो भवति। अस्यामेवा-
छम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वाय। सरिता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो
वरुणस्य पत्न्य आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः
समभवत्। तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्विरण्यमभवत्।
यद्विरण्यमुपास्यति। सरितसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्वै
स्वाद्रेतसो बीभत्सत् इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति।
आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव-
रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्वा

उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे।
तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायात्र्याऽहरत्। तस्य
पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्॥ २३॥

यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे।
देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै
नाम। यत्पर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे।
प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। तं
शम्याऽशमयत्॥ २४॥

तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या
अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्।
यद्विकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयो-
ऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य
हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य
सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥ २५॥

ऊषा अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याहु रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दुस्त्रीणि
च॥

[३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः।

संवत्सरादेवैनमवरुद्धा धत्ते। यद्वादशसु विक्रामेष्व्वा दधीत।
परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित आदधीत। इयद्वादश
विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं
वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति।
तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमितेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते।
तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे
वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।
पशून्नेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते।
अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा
अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्।
अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्।
प्रतीच्येषां श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परां भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वैथ्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजंनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य

वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति॥ ३३ ॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसा-
मादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामी-
त्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो
व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते
व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते
व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते
व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न
देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३४ ॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥—[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै
स आर्धोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य
एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति।
अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥ ३५ ॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह।

अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति तिष्ठ॑ति। सु॒व॒रि॒त्याह॑। सु॒व॒र्ग ए॒व
लो॒के प्र॒ति तिष्ठ॑ति। त्रि॒भि॒रक्ष॑रैर्गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। त्रयं
इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति॒ष्ठित॒माध॑त्ते। सर्वैः
प॒ञ्चभि॑रा॒हव॒नीयम्॑॥ ३६॥

सु॒व॒र्गाय॑ वा ए॒ष लो॒काया॑धीयते। यदा॑ह॒वनी॑यः। सु॒व॒र्ग
ए॒वास्मै॑ लो॒के वा॒चः स॒त्यः सर्व॑माप्नोति। त्रि॒भि॒र्गार्ह॑पत्य॒मा
द॑धाति। प॒ञ्चभि॑रा॒हव॒नीयम्॑। अ॒ष्टौ सम्प॑द्यन्ते। अ॒ष्टाक्ष॑रा
गा॒य॒त्री। गा॒य॒त्रौऽग्निः॑। यावा॑ने॒वाग्निः॑। तमाध॑त्ते॥ ३७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
ताभ्यो॑ ज्योति॒रुद॑गृह्णात्। तं ज्योतिः॑ पश्य॑न्तीः प्र॒जा अ॒भि
स॒माव॑र्तन्त। उ॒परी॑वा॒ग्निमुद्गृ॑हीयादुद्धरन्। ज्योति॑रे॒व पश्य॑न्तीः
प्र॒जा यज॑मानम॒भि स॒माव॑र्तन्ते। प्र॒जाप॑तेरक्ष्य॑श्वयत्। तत्परा॑-
ऽप॒तत्। तद॒श्वोऽभ॑वत्। तद॒श्व॑स्याश्व॒त्वम्॑॥ ३८॥

ए॒ष वै प्र॒जाप॑तिः। यद॒ग्निः। प्रा॒जाप॑त्योऽश्वः॑। यद॒श्वं
पु॒रस्ता॑न्नयति। स्वमे॒व चक्षुः॑ पश्य॑न्प्र॒जाप॑तिर॒नूदे॑ति।
व॒ज्री वा ए॒षः। यद॒श्वः। यद॒श्वं पु॒रस्ता॑न्नयति। जा॒ताने॒व
भ्रातृ॑व्यान्प्रणु॑दते। पुन॒रा वर्त॑यति॥ ३९॥

ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्र॑ति॒नुद॑ते। न्या॑ह॒वनी॒यो गार्ह॑पत्य-
म॒काम॑यत। नि॒गार्ह॑पत्य आ॒हव॒नीय॑म्। तौ वि॒भाजं॑
नाश॑क्रोत्। सोऽश्वः॑ पूर्॒ववा॑ङ्मुत्वा। प्राश्च॑ पूर्॒वमु॑द॒वह॑त्।
तत्पूर्॑व॒वाहः॑ पूर्॒ववा॑द्वम्। यदश्व॑ पु॒रस्ता॒न्नय॑ति। विभ॑क्ति-
रे॒वैन॑योः सा। अथो॒ नाना॑वीर्या॒वेवैनौ॑ कुरुते॥४०॥

यदु॒पर्यु॑परि॒ शिरो॒ हर॑त्। प्रा॒णान् वि॑च्छि॒न्द्यात्। अ॒धोऽधः॑
शिरो॑ हरति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। इ॒यत्य॑ग्रे॑ हरति।
अथे॒यत्य॑थेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेवैनं॑ लो॒केषु॑
प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सोऽ॒बिभे॑त्प्र मां
धक्ष्य॑तीति॥४१॥

तस्य॑ त्रे॒धा म॑हि॒मानं॑ व्यौहत्। शान्त्या॑ अ॒प्रदा॑हाय।
यत्रे॒धाऽग्नि॑रा॒धीय॑ते। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॑ तद्व्यूह॑ति। शान्त्या॑
अ॒प्रदा॑हाय। पुन॒रा वर्त॑यति। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॑ सन्द॑धाति।
प॒शुर्वा ए॒षः। यदश्वः॑। ए॒ष रु॒द्रः॥४२॥

यद॒ग्निः। यदश्व॑स्य प॒देऽ॒ग्निमा॑द॒ध्यात्। रु॒द्राय॑
प॒शून॑पि॒दध्यात्। अ॒प॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यात्। यन्ना॒क्रम॑येत्।
अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। पा॒र्श्वत॑ आ॒क्रम॑येत्।

यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य
पशवो भवन्ति। न रुद्रायापि दधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं
यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये
पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति।
पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नुन्नाद्यं दधाति।
यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

एनमाहुर्वनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचये एकं च॥-[५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ
वामं वसु सं न्यदधत्। इदमुं नो भविष्यति। यदि नो
जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽहमशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्।
पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तेऽग्नये पवमानाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः।
यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्। तेऽग्नये पावकाय। आपो
वा अग्निः पावकः। यदेवाफ्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्॥४६॥

तेऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः।

यदे॒वाऽऽदि॒त्य आसी॑त्। तत्ते॒नावा॑रुन्धत। ब्र॒ह्म॒वादि॑नो
वद॑न्ति। त॒नुवो॑ वावैता अ॒ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्नेयो॑ वा
अ॒ष्टाक॑पालोऽग्न्या॒धेय॑मिति। यत्तं निर्व॑पेत्। नैतानि॑।
यथाऽऽत्मा॑ स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ निर्व॑पेत्। न तम्।
यथाऽङ्गा॑नि स्युः। नाऽऽत्मा॑। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह
नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सा॒त्मत्वा॑य। उ॒भयं॑ वा ए॒तस्येन्द्रि॑यं
वी॒र्य॑माप्यते॥४८॥

योऽग्नि॑माध॒त्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒मनु॑ निर्व॑पेत्।
आ॒दि॒त्यं च॒रुम्। इन्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑मया॒तया॑मानौ। ये
ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ताभ्या॑मे॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव
रुन्धे। आ॒दि॒त्यो भ॑वति। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति
तिष्ठ॑ति। धे॒न्वै वा ए॒तद्रे॑तः॥४९॥

यदा॒ज्यम्। अ॒नु॒दुह॑स्तण्डु॒लाः। मि॒थुन॑मे॒वाव॑ रुन्धे। घृ॒ते
भ॑वति। य॒ज्ञस्यालू॑क्षान्त॒त्वाय॑। च॒त्वार॑ आ॒र्षेयाः॑ प्राश्न॑न्ति।
दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। प॒शवो॑ वा ए॒तानि॑ ह॒वीं॑षि।
ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥५०॥

यथ्सद्य ए॒तानि॑ ह॒वीं॑षि॑ निर्वपेत्। रु॒द्राय॑ प॒शून॑पि॑
दध्यात्। अ॒प॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यात्। यन्ना॒नु॑निर्वपेत्। अ॒न॒वरु॑द्धा
अस्य॑ प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॑ रा॒त्रीष्व॑नु॒ निर्व॑पेत्।
सं॒व॒त्स॒रप्र॑ति॒मा वै द्वा॑द॒श रा॒त्रयः॑। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रं
श॑मयित्वा। प॒शून॑व॒ रुन्धे॑। यदे॒कमे॒कमे॒तानि॑ ह॒वीं॑षि॑
निर्व॑पेत्॥ ५१॥

यथा॑ त्री॒ण्या॒वप॑नानि पू॒रये॑त्। ता॒दृक्ता॑त्। न प्र॒जन॑न॒-
मुच्छि॑ंषेत्। ए॒कं नि॒रुप्य॑। उ॒त्तरे॑ सम॒स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑
लो॒कमुच्छि॑ंषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रनु॒
प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषा॑ऽभि॒क्रान्तिः॑। र॒थच॑क्रं प्रव॑र्तयति।
म॒नुष्य॑र॒थेनै॒व दे॒वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥ ५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॑ग्नि॒होत्राँ॑ (३) न हो॒त॒व्या (३)
मि॒ति। यद्य॑ जु॒षा जुहु॑यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहु॒यात्।
यन्न॑ जुहु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व हो॒त॒व्यम्।
य॒थापूर्व॑माहु॒ती जुहो॑ति। ना॒ग्निः परा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑
ददाति॥ ५३॥

अ॒ग्निमु॑खाने॒वर्तू॑न्प्रीणाति। उ॒प॒ब॒र्हणं॑ ददाति। रू॒पाणा॑म॒व-

रुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुं होत्रे।
आशिषं एवाव रुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्।
वह्निरध्वर्युः॥ ५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति।
मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा
एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्।
अपरिमितस्यावरुद्धौ॥ ५५॥

आदित्ये तृतीयमप्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवींषि
निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्दियमेकं च॥ [६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्।
छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः।
सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच।
प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह।
विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे
चतुष्पदे॥ ५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्।

यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराद्धं स्वराद्धं। ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राद्धाभिभूश्च। ते माविंशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विंशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विंशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥—————[७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमुभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। रथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अ॒स्मिन्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। वा॒म॒दे॒व्यम॒भिगा॑यत
उ॒द्ध्रिय॑माणे। अ॒न्तरि॑क्षं वै वा॒म॒दे॒व्यम्। अ॒न्तरि॑क्ष ए॒वैनं॑
प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। अथो शा॒न्तिर्वै॑ वा॒म॒दे॒व्यम्। शा॒न्तमे॒वैनं॑
प॒श॒व्यमु॒द्धर॑ते। बृ॒हद्भि॑गा॒यत आ॒हव॑नीय॒ आधी॑यमा॒ने।
बा॒र्ह॒तो वा अ॒सौ लो॒कः। अ॒मुष्मि॑न्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते।
प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॥ ६० ॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराडैः। तं वा॒रव॑न्तीये॒नावार॑यत।
तद्वा॒रव॑न्तीय॒स्य वा॒रव॑न्तीय॒त्वम्। श्यै॒तेन॑ श्ये॒ती अ॑कुरुत।
तच्छै॒तस्य॑ श्यै॒तत्व॑म्। यद्वा॒रव॑न्तीय॒मभि॑ गा॒यते।
वा॒रयि॑त्वै॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। श्यै॒तेन॑ श्ये॒ती क॑रुते।
घ॒र्मः शि॒र इति॑ गा॒र्हप॑त्य॒माद॑धाति। स॒शीर्षा॑णमे॒वैन॒मा
ध॑त्ते॥ ६१ ॥

उ॒पैन॑मु॒त्तरो॑ य॒ज्ञो न॑मति। रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॑ग्निः।
स आ॒धीय॑मान॒ ईश्व॑रो यज॑मानस्य प॒शून् हि॑सि॒तोः।
स॒म्प्रियः॑ प॒शुभि॑र्भुव॒दित्या॑ह। प॒शुभि॑रे॒वैनं॑ स॒म्प्रियं॑
करोति। प॒शूना॑महि॑सायै। छु॒र्दिस्तो॒काय॑ तन॑याय
य॒च्छेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। वा॒तः प्रा॒ण
इत्य॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नम्॥ ६२ ॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय
 पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु
 प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो
 नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद
 इत्याह। आशिषमेवेतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्।
 अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्।
 आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः।
 एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।
 वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः।
 अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वराट् यास्ते
 अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा
 अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्ते अग्ने
 घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं
 पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥—————[८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्रेर्यज्ञिया तनूः।
 तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो

ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्।
सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा
द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त।
तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या
उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अशश्च
भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या
इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव
तदधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते।
तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतो-
ऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यथ्समिधः।
एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्या दधाति।
अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय।
इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति।

ए॒ताव॒द्वै पु॒रुषे॑ वी॒र्यम्। वी॒र्य॑स॒मि॒ताः। आ॒र्द्रा भ॑वन्ति।
 आ॒र्द्रमि॑व हि रे॒तः सि॒च्यते॑। चि॒त्रि॒यस्या॑श्व॒त्थस्या॑द॒धाति॑।
 चि॒त्रमे॒व भ॑वति। घृ॒तव॑तीभि॒रा द॑धाति॥६९॥

ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम्। यद्घृ॑तम्। प्रि॒येणै॒वैनं॑ धाम्ना
 स॒म॒र्धय॑ति। अथो तेज॑सा। गा॒य॒त्रीभिर्ब्रा॑ह्म॒णस्या॑द॒ध्यात्।
 गा॒य॒त्रछ॑न्दा॒ वै ब्रा॑ह्म॒णः। स्वस्य॑ छ॒न्द॑सः प्र॒त्यय॑न॒स्त्वाय॑।
 त्रि॒ष्टु॒ग्भीं रा॒ज॒न्य॑स्य। त्रि॒ष्टु॒च्छ॑न्दा॒ वै रा॒ज॒न्यः। स्वस्य॑
 छ॒न्द॑सः प्र॒त्यय॑न॒स्त्वाय॑॥७०॥

जग॑तीभिर्वै॒श्यस्य॑। जग॑तीछ॒न्दा॒ वै वै॒श्यः। स्वस्य॑
 छ॒न्द॑सः प्र॒त्यय॑न॒स्त्वाय॑। त॑ सं॒व॒त्स॒रं गो॑पायेत्। सं॒व॒त्स॒रं
 हि रे॒तो हितं॑ वर्ध॑ते। यद्ये॒नं सं॒व॒त्स॒रे नो॑प॒नमे॑त्।
 स॒मिधः॑ पुन॒राद॑ध्यात्। रे॒त ए॒व तद्धि॑तं वर्ध॑मानमेति। न
 मा॑ सं॒म॒श्जी॑यात्। न स्त्रि॒यमु॑पेयात्॥७१॥

यन्मा॑ सं॒म॒श्जी॑यात्। यश्चि॒त्रय॑मुपेयात्। निर्वी॑र्यः स्यात्।
 नैन॑म॒ग्निरु॑प॒नमे॑त्। श्व आ॑धा॒स्यमा॑नो ब्रह्मो॒दनं॑ प॒चति॑।
 आ॒दि॒त्या वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते वा इ॒तो
 यन्तं॑ प्र॒ति॒नुद॑न्ते। ए॒ते खलु॑ वा॒वाऽऽदि॑त्याः। यद्वा॑ह्म॒णाः।

तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वां सः।
अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति।
शल्लकैस्तां रात्रिं मग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणीं निष्टपेत्।
यथर्षभायं वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य
भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राश्चमुद्धरति।
संवत्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्नि-
रित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः
संवत्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते।
यदि संवत्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्।
संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याहिता
भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्।
आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचददिती रेतोऽधत्त सम्मिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्वच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत।

स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत।
तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्।
तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा
द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे
गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
शःस्य पशून्मे गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां
मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे
प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तो-
ऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तं
स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन

स्पृणोति। नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति।
शःस्यं पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मे गोपायेत्याह।
सभामेवैतेनैन्द्रियं स्पृणोति। अहं बुध्नियं मन्त्रं मे
गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचने-
ऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य-
आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः
प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥७९॥

तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते।
तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। तेन
सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा
आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा
ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदायं गृहानेति। तादृगेव तत्।
पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत्
ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्।
रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते।
ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥——[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर
इमे वै शमीगुर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथौ शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यत्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा
जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञिय-
मागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वम्नीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये।

तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बद्वारमुस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यज्जगतः प्रतिष्ठाम्।
तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि।
याभिरदृष्टं हज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्।
ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रं हिरण्यम्।
अद्ध्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्ये-
ऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः।
शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जः पृथिव्या अच्युत्थितोऽसि।
वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः।
रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपंतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पूर्णः सोमपर्णाद्धि
जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं
वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु
ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरंस्तदवरुन्धीय साक्षात्। ययां ते
सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीं शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं

भा आर्च्छञ्जातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो
लो॒कमनु॑ प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑य॒माच्छि॑न्द॒ञ्जातवेदः॑।
म॒रुतो॑ऽद्भिस्त॑मयित्वा। ए॒तत्ते॒ तद॑श॒नेः सम्भ॑रामि। सा॒त्मा
अ॒ग्ने स॒हृद॑यो भवे॒ह। चि॒त्रि॒याद॑श्व॒त्थात्स॑म्भृ॒ता बृ॒ह॒त्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि स॑ऽस्कृ॒ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखेन॑
स॒म्मि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्धि॑र्मि॒थुनाः॑ प्रजा॑त्यै। अ॒श्व॒त्थाद्ध॑व्य-
वा॒हाद्धि॑ जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॑नूं य॒ज्ञिया॑ऽ सम्भ॑रामि।
शा॒न्तयो॑निऽ शमी॒ग॒र्भम्। अ॒ग्नये॑ प्रज॑नयि॒तवै॑। यो अ॑श्व॒त्थः
श॒मीग॒र्भः। आ॒रु॒रोह॑ त्वे स॒चा॑। तं ते॑ ह॒रामि॑ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑र॒ञ्जातवेदः॑। य॒थाश॑री॒रं
भू॒तेषु॑ न्य॒क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद॒ शिवः॑ प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑
लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्र॒वे॒धसे॑ क॒वये॑ मे॒ध्याय॑। व॒चो॑ व॒न्दारु॑
वृष॑भाय॒ वृष्णो॑। यतो॑ भ॒यम॑भयं॒ तन्नो॑ अस्तु। अ॒व दे॒वान् य॑जे
हे॒ड्यान्। स॒मिधा॑ऽग्निं दु॒वस्य॑त॥९॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आऽस्मि॑न् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑
त्वाऽग्ने॑ ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्यता॑। जुष॑स्व॒ स॒मिधो॑
मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑रङ्गि॒रः। घृ॒तेन॑ वर्ध॒याम॑सि। बृ॒हच्छो॑चा

यविष्ठ। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिरज्यते
विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय
देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो
घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं
पिबन्त्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो
जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यम्। पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्।
उरुज्रयंसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति।
त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे।
स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयांसि पार्थिवा
वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरुषदम्। अग्निं मित्रं न
समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यंसते
धियम्। प्रजा अग्ने संवासय। आशाश्च पशुभिः सह।
राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे। मही विशपत्नी

सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी
जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशत९ शक्करीर्मम। ऋतेनाग्र आयुषा वर्चसा
सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तरा९ समांम्। दर्शमहं पूर्णमासं
युजं यथा यजै। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां
ते वामहं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः।
ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्य-
मुपैमि। मानुषाद्वैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि।
शल्लकैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्
ऋध्वा। अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः।
इह सिञ्च तपसो यज्जनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाज्जनयन् यो
मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः।
तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत
वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं
यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मा॑स्य॒ग्नेः पु॒रीष॑मसि। सं॒ज्ञान॑मसि काम॒धरण॑म्।
मयि॑ ते काम॒धरणं॑ भूयात्। सं॒वः सृ॒जामि॑ हृद॒यानि॑। स॒सृष्टं॑
मनो॑ अस्तु वः। स॒सृष्टः प्रा॒णो अस्तु॑ वः। सं या वः
प्रि॒यास्त॒नुवः॑। सं प्रि॒या हृद॒यानि॑ वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु
सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॑ मम॑॥१७॥

कल्पे॑तां द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒माप॑ ओष॑धीः।
कल्प॑न्ताम॒ग्नयः॑ पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ सव्र॑ताः। ये॑ऽग्नयः
सम॑नसः। अ॒न्तरा॑ द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू अ॒भि
कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑
वीर्ये॑ण। पृथि॒व्यै म॑हिम्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शुमाद॒धे। अजी॑जनन्न॒मृतं॑
मर्त्या॑सः। अ॒स्त्रेमा॑णं त॒रणि॑ वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो अ॒ग्नवः॑
समी॑चीः। पुमा॑सं जा॒तम॒भि स॑र॒भन्ता॑म्। प्र॒जाप॑तेस्त्वा
प्रा॒णेना॒भि प्रा॑णिमि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्य॑म्। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
श॒तशा॑रदाय। श॒त॑ श॒रद्भ्य॑ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै॑ पुण्या॑य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑हं ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे

लो॒क॒कृ॒ज्जा॒तवे॒दः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृ॒त॒माद॑धामि। अ॒न्नाद॑म॒न्नाद्या॑य।
गो॒सारं॑ गु॒त्यै। सु॒गा॒र॒ह॒प॒त्यो वि॒दह॑न्नरा॒तीः। उ॒ष॒सः श्रेय॑सीः
श्रेय॑सी॒र्दध॑त्॥ २०॥

अ॒ग्ने स॒प॒त्ना॑ꣳ अ॒प॒ बा॒ध॑मानः। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑
धेहि। इ॒मा उ॒ मामु॑प॒तिष्ठ॑न्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह
सं॒व॑सेय। इ॒हो इ॒डां तिष्ठ॑तु वि॒श्वरू॑पी। म॒ध्ये व॒सोर्दी॑दिहि
जा॒तवे॒दः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे शुष्मा॒यायु॑षे
वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्र॒तूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ म॒हिमा॑ सु॒वर्गः॥ २१॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पु॒ष्टि॒र्या ते॑ म॒नुष्ये॑षु प॒प्रथे॑।
तया॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॑न्त॒रिक्षा॑त्।
वा॒तात्प॒शुभ्यो॑ अ॒ध्योष॑धी॒भ्यः। यत्र॑ यत्र जा॒तवे॒दः सम्ब॑भूथ।
ततो॑ नो अ॒ग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। प्रा॒चीम॑नु॒ प्रदि॑शं॒ प्रेहि॑
वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॑शा॒ दीद्या॑नो॒ वि
भा॑हि॥ २२॥

ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे। अ॒न्व॒ग्निरू॑ष॒साम॑ग्रम॒ख्यत्।
अ॒न्वहा॑नि प्रथ॒मो जा॒तवे॑दाः। अ॒नु सूर्य॑स्य पु॒रु॒त्रा च॑
र॒श्मीन्। अ॒नु द्या॒वापृ॑थि॒वी आ॑त॒तान॑। वि॒क्र॒मस्व॑ म॒हाꣳ

असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं
दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे
स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय।
गोसारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं
ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने
ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां
जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व
पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शङ्स्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये
चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ
सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः
कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय।
यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि
श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य
मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्व यजमानाय
कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्रयः। प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा
वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्सृष्टा
प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्ग्रेः प्रतिष्ठितिः॥ २७ ॥

विशन्तु नः पुरुचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यो ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममञ्जते
पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधत्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे
चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः।
यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः
प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः।
अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य
स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तन्न सूक्ष्मम्। उक्थ्या
एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥ २८ ॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजिता-
वग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सङ्स्तुता

वि॒राज॑म॒भि सम्प॑द्यन्ते। द्वे चर्चा॒वति॑रिच्येते। एक॑या
गौर॑तिरिक्तः। एक॑याऽऽयु॑रूनः। सु॒वर्गो॑ वै लो॒को ज्योतिः॑।
ऊर्ग्वि॒राट्॥ २९॥

सु॒वर्गमे॒व तेन॑ लो॒कम॒भि ज॑यन्ति। यत्प॒रं रा॑थन्तरम्।
तत्प्र॑थमेऽह॑न्कार्यम्। बृ॒हद्वि॑तीयै॑। वैरू॒पं तृ॑तीयै॑। वैरा॒जं च॑तुर्थै॑।
शा॒क्रं प॑ञ्चमे। रै॒वतं ष॑ष्ठे। तदु॑ पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नय॑न्ति। स॒न्तन॑य
ए॒ते ग्र॑हा गृह्यन्ते॥ ३०॥

अ॒ति॒ग्राह्याः॑ प॒रः साम॑सु। इ॒माने॒वैतैर्लो॑कान्थसन्त॑न्वन्ति।
मि॒थुना॑ ए॒ते ग्र॑हा गृह्यन्ते। अ॒ति॒ग्राह्याः॑ प॒रः साम॑सु। मि॒थुनमे॒व
तैर्य॑ज॒माना॒ अव॑रुन्धते। बृ॒हत्पृ॑ष्ठं भ॑वति। बृ॒हद्वै सु॑व॒र्गो लो॒कः।
बृ॒हतै॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति। त्र॒यस्त्रिं॑शि नाम॑ सामं। मा॒ध्यं
दि॒ने प॑र्व॒माने॑ भवति॥ ३१॥

त्र॒यस्त्रिं॑शद्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। ये वा इ॒तः
परा॑श्च सं॒वत्सर॑मुप॒यन्ति॑। न है॒नं ते स्व॑स्ति स॒मश्नु॑वते।
अथ॑ येऽमु॒तोऽर्वा॑श्चमुप॒यन्ति॑। ते है॒नं स्व॑स्ति स॒मश्नु॑वते।
ए॒तद्वा अ॒मुतो॑ऽर्वाश्चमुप॒यन्ति॑। यदे॒वम्। यो ह॒ खलु॑ वाव
प्र॒जाप॑तिः। स उ॒वेवेन्द्रः॑। तदु॑ दे॒वेभ्यो॑ नय॑न्ति॥ ३२॥

का॒र्या वि॒राङ्मृ॑ह्यन्ते प॑र्व॒माने॑ भव॒तीन्द्र॑ एकं॑ च॥ [२]

सन्तति॒र्वा ए॒ते ग्र॒हाः। यत्प॒रः सा॒मानः। वि॒षू॒वा॒न्दि॒वा-
की॒र्त्य॒म्। यथा॒ शा॒ला॒यै पक्ष॑सी। ए॒व॒ सं॒व॒त्स॒रस्य॑
पक्ष॑सी। यदे॒तेन॑ गृ॒ह्ये॒रन्। वि॒षू॒ची सं॒व॒त्स॒रस्य॑ पक्ष॑सी
व्य॒व॒स्र॒॑से॒या॒ता॒म्। आ॒र्ति॒मा॒र्च्छे॒युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒
शा॒ला॒यै पक्ष॑सी म॒ध्य॒मं व॒॒श॒म॒भि सं॒मा॒य॒च्छ॑ति॥३३॥

ए॒व॒ सं॒व॒त्स॒रस्य॑ पक्ष॑सी दि॒वा॒की॒र्त्य॒म॒भि सं त॑न्वन्ति।
ना॒र्ति॒मा॒र्च्छ॑न्ति। ए॒क॒वि॒॒श॒म॒ह॒र्भव॑ति। शु॒क्रा॒ग्रा ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॑।
प्र॒त्यु॒त्त॑ब्ध्यै स॒य॒त्वा॒य॒। सौ॒र्य ए॒तद॑हः प॒शु॒रा॒ल॒भ्य॑ते। सौ॒र्यो-
ऽति॑ग्रा॒ह्यो गृ॒ह्यते॑। अ॒ह॒रे॒व रू॒पेण॑ स॒म॒र्ध॑यन्ति। अथो॒ अ॒हं
ए॒वैष॑ ब॒लि॒र्ह्य॑ते। स॒प्तै॒तद॑ह॒रति॑ग्रा॒ह्या गृ॒ह्यन्ते॑॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। अ॒सा॒वा॒दि॒त्यः शि॒रः
प्र॒जा॒ना॒म्। शी॒र्ष॒न्ने॒व प्र॒जा॒नां प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑त्स॒प्त
शी॒र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्र॒॒ ह॒त्वा। अ॒सु॒रा॒न्प॒रा॒भा॒व्य॒। स
इ॒माँल्लो॒का॒न्भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्।
तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वक॒र्म॒णो गृ॒ह्यते॑॥३५॥

सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒का॒च्च्य॑वन्ते।
ये वै॑श्वक॒र्म॒णं गृ॒ह्यते॑। आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॒ह्यते॑। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः।

अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते। विश्वान्येवान्येन
कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति।
तावाऽपरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह
महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति
तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥—————[३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन।
आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष
इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं परस्तात्।
स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष
उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु
लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचो-
ऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदृहं धृत्यै। देवा वा
आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः।
तं पञ्चमीं रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽह्न्यश्च
दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये

गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः पर्वमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्।
भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यं
सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्।
पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै
देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमस्परयन्। यदस्परयन्।
तत्स्पराणां स्परत्वम्। स्परयन्त्येनं स्पराणि। य एवं
वेद॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ।
एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी
वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते
एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां
धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायुव्यं
वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे।

आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्।
प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो
गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष
बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान्
वा एते पूर्वेर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलभ्यन्ते।
उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यति-
रिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः
कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं
भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां
रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य
महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।

पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि-
प्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो
ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्नीयते।
अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा
स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न
कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशो-
ऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो
हि तद्गरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः।
एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण
सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन
सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः

क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो
भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
यस्य तल्पसद्यमनमभिजितुः स्यात्। स देवानां
साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्।
तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितुः स्यात्। स देवानां
साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न
तल्पसद्यं पराजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महस
एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये
व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो
ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो
ब्रूयात्। इम उद्वासीकरिणं इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः।
यदेवैषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति।
यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽपि हन्ति। ब्राह्मणः
सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जत्येकं च॥ [६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्रे सपत्नानतिग्राह्या वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः स॒न्त्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो
भवि॑ष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तै॑ऽग्निमन्व॒-
विन्द॑न्तृ॒तुषू॑त्स॒न्नम्। तस्य॑ विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नू-
रवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा॑ अभवन्। तद्ग्र॒हा॑णां ग्र॒ह॒त्वम्। यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ ग्र॒हा॑ गृह्यन्ते॑। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑ही॒ताः। नाना॑ऽऽग्नेयं
पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व
तत्॥२॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यत्स॒मिध॒स्तनू॑नपा॒तमि॒डो
ब॒र्हि॒र्यज॑ति। उ॒भावा॑ग्नेयावाज्य॑भागौ स्याताम्। अना॑ज्यभागौ
भव॑त् इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्नेयावन्व॒श्चा॒विति॑। अ॒ग्नये॑
पव॑माना॒योत्तरः॑ स्यात्। यत्पव॑मानाय। तेनाऽऽज्य॑भागः।

तेन सौम्यः। बुधन्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेयं सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा

ए॒तत्। अना॑ग्ने॒यं वा ए॒तत्क्रिय॑तु इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं
प्र॒थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमु॑त्त॒मं प॒त्नीसं॑या॒जाना॑म्।
तेना॑ग्ने॒यम्। तेन॑ समृ॒द्धं क्रिय॑तु इति॑॥७॥

अ॒रु॒न्ध॒तैव॑ तद्भवति॑ सम्भृतसम्भार॑ इत्या॑हु॒रिच्छ॑तिं पत्नीसं॑या॒जा न॑वं च॥—————[१]

दे॒वा वै यथा॑दर्शं॑ य॒ज्ञाना॑ह॒रन्त॑। योऽ॒ग्नि॒ष्टोम॑म्। य
उ॒क्थ्य॑म्। योऽति॑रात्रम्। ते स॒हैव॑ सर्वे॑ वा॒ज॒पेय॑मपश्यन्। ते।
अ॒न्योऽन्य॑स्मै नाति॑ष्ठन्त॑। अ॒हम॑नेन॑ यजा॒ इति॑। तेऽब्रु॑वन्।
आ॒जि॒म॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जि॒म॒धाव॑न्। तं बृ॒ह॒स्पति॑रुद॑जयत्। तेना॑यजत।
स स्वा॒रा॑ज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्र॑वीत्। माम॑नेन॑
याज॑येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽ॒ग्रं दे॒वता॑नां॒ पर्य॑त्।
अग॑च्छ॒त्स्वा॒रा॑ज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठा॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वा॒रा॑ज्यम्।
अ॒ग्रं॑ समा॒नानां॑ पर्य॑ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठा॑य। स वा ए॒ष
ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्यस्य॑ च य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॑
इत्या॑हुः। वा॒जाप्यो॑ वा ए॒षः। वा॒ज॒ः ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्।
सोमो॑ वै वा॑ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑ वा॒ज॒पेयं॑ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्यै॑वैनं पी॒त्वा भ॑वति। आ॒ऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॒ वै
वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्यन्नम्। आ॒ऽस्या॑न्नादो जा॑यते।
ब्रह्म॒ वै वा॒ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अ॒त्ति ब्रह्म॒णाऽन्नम्। आ॒ऽस्य॑
ब्रह्मा जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वा॒ज॒स्य प्र॑स॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्।
ऐनं॑ वा॒चा ग॑च्छति। अ॒पि॒वर्ती॑ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑
य॒ज्ञान्वादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्।
ए॒ष वाव॑ य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अ॒प्ये॒व नो॑ऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जितीः॑ प्रायच्छत्। ता
वा ए॒ता उ॒ज्जित॑यो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑।
दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्रह्म॑ण॒श्चान्न॑स्य च
श॒मल॑मपा॒घ्नन्। यद्व॒ह्मणः॑ श॒मल॑मासीत्। सा गा॒था
ना॒राश॑ऽस्य॒भवत्। यदन्न॑स्य। सा सु॒रा॥१३॥

तस्मा॒द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च॒ न प्र॑तिगृह्यम्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्।
श॒मलं॑ प्र॑तिगृह्णीयात्। सर्वा॑ वा ए॒तस्य॑ वा॒चोऽव॑रुद्धाः।
यो वा॑ज॒पेय॑या॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑थन्त॒रे।
याऽन्तरि॑क्षे॒ या वा॒यौ या वा॑म॒देव्ये॑। या दि॒वि

याऽऽदित्ये या बृहति। याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु।
तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचो-
ऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजीन एकं च॥—————[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरति-
गृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या
गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नाव रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्याव
रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमाप्त्वाऽव
रुन्धे॥१५॥

सर्व एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति।
सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां
परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावर-
मन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः।
यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।

सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति।
सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः।
स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति
प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः
सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः सम्भवति।
वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः
सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य
विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः सुरा।
सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवेनं
व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भूद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्।
अन्नाद्येनैवेनं सःसृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्।
यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा
एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च
व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्केत्याह।

पाप्मनैवैन॑ शमलेन॑ व्यावर्तयति॥२०॥

तस्मा॑द्वाजपेयया॒जी पूतो मे॒ध्यो दक्षि॒ण्यः। प्राडु॑द्ववति
सोमग्र॑हैः। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। प्र॒त्यङ्ख॒सुरा॑ग्रहैः।
इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। प्र॒तिष्ठ॑न्ति सोमग्र॑हैः। याव॑दे॒व
स॒त्यम्। तेन॑ सूयते। वा॒जसृ॒द्धः सुरा॑ग्रहान् हरन्ति। अनृ॑तेनै॒व
विश॑ स॒सृज॑ति। हि॒रण्य॒पात्रं म॒धोः पूर्णं द॑दाति। म॒धव्यो॑-
ऽसा॒नीति॑। ए॒कधा ब्र॒ह्मण॑ उप॑ हरति। ए॒कधै॒व यज॑मान॒
आयु॑स्तेजो॑ दधाति॥२१॥

आत्वाऽव॑ रुन्धे सोमः शमलं यत्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥[३]

ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। नाग्नि॑ष्टोमो नोक्थ्यः। न षोड॒शी
नाति॑रात्रः। अथ॒ कस्मा॑द्वाज॒पेये सर्वे॑ यज्ञ॒कृतवो॑ऽवरु॒ध्यन्त॒
इति॑। प॒शुभि॑रिति॒ ब्रूयात्। आ॒ग्नेयं प॒शुमाल॑भते। अ॒ग्निष्टो॒ममे॒व
तेना॒व रुन्धे॑। ऐ॒न्द्रा॒ग्नेनो॒क्थ्यम्। ऐ॒न्द्रेण॑ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रम्।
सा॒र॒स्वत्या॑ऽति॒रात्रम्॥२२॥

मा॒रुत्या॑ बृ॒हतः॑ स्तो॒त्रम्। ए॒ताव॑न्तो॒ वै य॑ज्ञ॒कृतवः॑।
तान्प॒शुभि॑रे॒वाव॑ रुन्धे। आ॒त्मान॑मे॒व स्पृ॑णोत्यग्नि॑ष्टोमेन॑।
प्रा॒णापा॒नावु॒क्थ्येन॑। वी॒र्यं॑ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑।
वाच॑मति॒रात्रेण॑। प्र॒जां बृ॒हतः॑ स्तो॒त्रेण॑। इ॒ममे॒व

लो॒कम॒भिज॑यत्यग्नि॒ष्टोमे॑न। अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न॥ २३॥

सुव॒र्गं लो॒कं षोड॑शिनः स्तो॒त्रेण॑। दे॒व्याना॑ने॒व प॒थ
आ॒रोह॑त्यतिरा॒त्रेण॑। ना॒कं रो॒हति॑ बृ॒हतः॑ स्तो॒त्रेण॑। तेज॑
ए॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्त आग्ने॑येन॒ प॒शुना॑। ओजो॒ बल॑मैन्द्रा॒ग्नेन॑।
इन्द्रि॑यमै॒न्द्रेण॑। वाच॑ं सा॒रस्व॑त्या। उ॒भावे॒व दे॒वलो॑कं
च॑ म॒नुष्य॑लो॒कं चा॒भिज॑यति मा॒रुत्या॑ व॒शया॑। स॒प्तद॑श
प्राजा॑प॒त्यान्प॒शूना॑ल॒भते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः॥ २४॥

प्र॒जाप॑तेरा॒प्त्यै। श्या॒मा ए॒करू॑पा भवन्ति। ए॒वमि॑व
हि प्र॒जाप॑तिः स॒मृद्धौ। तान्प॑र्य॒ग्निकृ॑तानु॒त्सृज॑ति। म॒रुतो॑
य॒ज्ञम॑जिघा॑सन्प्र॒जाप॑तेः। तेभ्य॑ ए॒तां मा॑रु॒तीं व॒शामा॑ल॒भत।
तयै॒वैना॑नशमयत्। मा॒रुत्या॑ प्र॒चर्य॑। ए॒तान्त्संज्ञ॑पयेत्। म॒रुत॑
ए॒व श॑मयित्वा॥ २५॥

ए॒तैः प्र॑चरति। य॒ज्ञस्या॑घा॒ताय॑। ए॒क॒धा व॒पा जु॑होति।
ए॒क॒दे॒व॒त्या हि। ए॒ते। अथो॑ ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति।
नै॒वा॒रेण॑ स॒प्तद॑शशरावेणै॒तर॑हि प्रचरति। ए॒तत्पु॑रोडाशा॒ ह्ये॒ते।
अथो॑ प॒शूना॑मे॒व छि॒द्रम॑पि॒दधा॑ति। सा॒र॒स्व॒त्योत्त॑मया॒ प्रच॑रति।
वा॒ग्वै सर॑स्वती। तस्मा॑त्प्रा॒णानां॑ वा॒गुत्त॑मा। अथो॑ प्र॒जाप॑तावे॒व

य॒ज्ञं प्रति॑ष्ठापयति। प्र॒जाप॑तिरु॒हि वाक्। अप॑न्नदती भवति।
तस्मा॑न्मनु॒ष्याः सर्वा॑ वाचं॑ वदन्ति॥२६॥

अ॒तिरा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒क्त्येन॑ प्र॒जाप॑तिः शमयि॒त्वोत्त॑मया॒ प्रच॑रति॒ षट् च॥ [४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः॒ कर्म॑णः पु॒रस्ता॑त्। कस्तद्वे॒देत्या॑हुः।
यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒ पूर्वं॑ यदप॑रमिति। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापूर्वं
कर्मा॑णि करोति। स॒व॒नेस॒वने॑ जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व
तथ्सेतुं॑ यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै।
वा॒चस्प॑तिर्वाचं॒मद्य॑ स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वा॒ग्वै दे॒वाना॑
पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाच॑मे॒वास्मा॒ अन्न॑ः स्वदयति॥२७॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न इति॒ रथ॑मुपाव॑हरति॒ विजि॑त्यै।
वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तरं॑ म॒हीमि॑त्याह। यच्चै॒वेय॑म्।
यच्चा॒स्याम॑धि। तदे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्ने॒वोभये॑ऽभि॒षि॑च्यते।
अ॒प्स्वन्त॑र॒मृत॑म॒प्सु भै॑ष॒जमि॑त्यश्वा॒न्पल्पू॑लयति।
अ॒प्सु वा अश्व॑स्य॒ तृती॑यं प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॒न्वव॑प्लवते।
यद॒प्सु प॑ल्पू॒लय॑ति॥२८॥

यदे॒वास्या॑प्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे। बहु॒ वा
अश्वो॑ऽमे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। यद॒प्सु प॑ल्पू॒लय॑ति। मे॒ध्या॒नेवै॒-

ना॑न्करोति। वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॒
अ॒ग्रे अश्व॑मयुञ्जन्। ताभि॑रे॒वैना॑न् यु॒नक्ति॑। स॒वस्यो॑ञ्जित्यै।
यजु॑षा यु॒नक्ति॑ व्यावृ॑त्त्यै॥ २९॥

अपा॑न्नपादाशुहेम॒न्निति॑ सम्मा॑र्ष्टि। मे॒ध्या॑ने॒वैना॑न्करोति।
अथो॒ स्तौत्ये॒वैना॑ना॒जिः स॑रिष्य॒तः। वि॒ष्णु॒क्रमा॑न्क्रमते।
विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँल्लो॒कान॒भिज॑यति। वै॒श्वदे॒वो वै रथः॑। अ॒ङ्गौ
न्य॒ङ्गाव॑भितो॒ रथं॑ यावित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॒ रथे॑ प्रवि॑ष्टाः।
ताभ्य॑ ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनो॑ऽना॒र्त्यै। अश॑मरथं
भावु॒कोऽस्य॒ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥ ३०॥

स्व॒दय॑ति प॒ल्पूल॑यति व्यावृ॑त्त्या अना॑र्त्यै द्वे च॥ ————— [५]

दे॒वस्या॑हः स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वाजं॑
जे॒षमि॑त्या॒ह। स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒व ब्रह्म॑णा॒ वाज॒मुञ्ज॑यति।
दे॒वस्या॑हः स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वर्षि॑ष्ठं
नाकः॑ रुहे॒यमि॑त्या॒ह। स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒व ब्रह्म॑णा॒ वर्षि॑ष्ठं
नाकः॑ रोहति। चात्वा॑ले रथच॒क्रं नि॑मितः रोहति। अतो॒ वा
अङ्गि॑रस उत्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। आवै॑ष्टयति। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णै॒व
दिशो॑ऽभिज॑यति॥ ३१॥

वा॒जिना॑ꣳ सा॒मं गा॒यते॑ । अ॒न्नं वै वा॒जः । अ॒न्नमे॒वाव॑ रु॒न्धे ।
वा॒चो व॒र्ष्म दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्रामत् । तद्व॒नस्प॑ती॒न्प्रावि॑शत् । सैषा
वा॒ग्वन॒स्पति॑षु वदति । या दु॒न्दुभौ । तस्मा॑द्दु॒न्दुभिः॑ सर्वा॒ वाचो॑-
ऽति॑वदति । दु॒न्दुभीन्त्स॒माघ्न॑न्ति । प॒र॒मा वा ए॒षा वाक् ॥ ३२ ॥

या दु॒न्दुभौ । प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां वाच॒मव॑ रु॒न्धे ।
अथो॑ वा॒च ए॒व व॒र्ष्म यज॑मा॒नोऽव॑ रु॒न्धे । इन्द्रा॑य॒ वाचं॑
वद॑तेन्द्रं॒ वाजं॑ जापय॒तेन्द्रो॑ वाज॑मजयि॒दित्या॑ह । ए॒ष वा
ए॒तर्हीन्द्रः॑ । यो यज॑ते । यज॑मान ए॒व वाज॑मु॒ञ्जय॑ति ।
स॒प्तद॑श प्र॒व्या॒धाना॒जिं धा॑वन्ति । स॒प्तद॑शꣳ स्तो॒त्रं भ॑वति ।
स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते ॥ ३३ ॥

स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः । प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑ । अर्वा॑ऽसि॒ सप्ति॑रसि॒
वा॒ज्यंसी॑त्या॒ह । अ॒ग्निर्वा॑ अर्वा॑ । वा॒युः सप्तिः॑ । आ॒दि॒त्यो वा॒जी ।
ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॒थं यु॑नक्ति । प्र॒ष्टिवा॑हि॒नं यु॑नक्ति ।
प्र॒ष्टिवा॑ही वै दे॒वर॒थः । दे॒वर॒थमे॒वास्मै॑ युनक्ति ॥ ३४ ॥

वाजि॑नो वाजं॑ धावत॒ काष्ठां॑ गच्छ॒तेत्या॑ह । सु॒व॒र्गो वै
लो॒कः काष्ठा॑ । सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति । सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं
य॑न्ति । य आ॒जिं धा॑वन्ति । प्राश्नो॑ धावन्ति । प्राडि॑व॒ हि

सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दांसि।
छन्दोभिरेवैनान्त्सुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्चवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदं
च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं
जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जंगम्यादित्याह।
अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृङ्घः प्रयच्छति। यमेव ते
वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयाव रुन्धे। एकधा
ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्।
स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्।
नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मां
अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति।
सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति।
रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वाम्भवति मेध्यत्वाय।

बा॒रु॒ह॒स्प॒त्यो वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। बा॒रु॒ह॒स्प॒त्य ए॒ष च॒रुः।
अश्वान्॑त्सरिष्य॒तः स॒सृष॑श्चाव॒ घ्राप॑यति। यमे॒व ते वाजं॑
लो॒कमु॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अजी॑जिप॒त वन॑स्प॒तय॒ इन्द्रं॑
वाजं॑ विमु॒च्यध्व॑मिति॒ दुन्दु॑भीन् विमु॒ञ्चति॑। यमे॒व ते वाजं॑
लो॒कमिन्द्रि॑यं दु॒न्दुभ॑यं उ॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अ॒भिज॑यति॒ वा ए॒षा वाग्दी॑यन्तेऽस्मै यु॒नक्ति॑ ग॒मय॑ति॒ य आ॒जिं धा॑वन्ति॒ भव॑ति दे॒वत॑याऽष्टौ
च॥

[६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्।
य॒ज्ञेनै॒वैन॑ꣳ स॒मर्ध॑यति। द॒र्भम॑यं॒ परि॑धापयति। प॒वित्रं॑
वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रुरु॒त्सते॑। यो
वा॑ज॒पये॑न॒ यज॑ते। ओष॑धयः॒ खलु॑ वै वाजः॑। यद॒र्भम॑यं
परि॑धापयति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रु॒द्धौ। जा॒य ए॒हि सु॒वो रो॒हावे॒त्याह॑। प॒त्न्या
ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्यै। स॒प्तद॑शा॒रन्नि॒र्यूषो॑ भवति।
स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। तू॒पर॑श्चतु॒रश्रि॑र्भवति।
गौ॒धूमं॑ च॒षाल॑म्। न वा ए॒ते व्री॒हयो॑ न यवाः॑। यद्गो॒धूमाः॑॥४१॥

ए॒वमि॑व हि प्र॒जाप॑तिः समृ॒द्धौ। अथो॑ अ॒मुमे॑वास्मै
लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः।
यद्यृ॒पः। स॒र्वदे॒वत्य॑ वासः। सर्वा॑भिरे॒वैन॑ दे॒वता॑भिः सम॑र्धयति।
अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्से॑तुं यज॑मानः कुरुते। सु॒वर्ग॑स्य
लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। द्वा॒दश॑ वाजप्रस॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः। सं॒वत्स॑रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑
सं॒वत्स॑रमे॒वास्मा॑ उप॑दधाति। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
द॒शभिः॑ कल्पै॑ रोहति। न॒व वै पु॑रुषे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी।
प्रा॒णाने॑व यथा॒स्थानं॑ कल्पयि॒त्वा। सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। ए॒ताव॑द्वै
पु॒रुष॑स्य॒ स्वम्॥४३॥

याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्या॑स्ति। तेन॑ स॒ह सु॒वर्गं॑
लो॒कमे॑ति। सु॒वर्दे॒वाः अ॑ङ्गन्मेत्या॒ह। सु॒वर्गमे॒व लो॒कमे॑ति।
अ॒मृता॑ अ॒भूमे॑त्या॒ह। अ॒मृतमि॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। प्र॒जाप॑तेः
प्र॒जा अ॒भूमे॑त्या॒ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मादे॒व
तेन॑ लो॒कात्रै॑ति॥४४॥

सम॑हं प्र॒जया॑ सं मया॑ प्र॒जेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते।
आ॒स॒पुटे॑र्घ्नन्ति। अन्नं॑ वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑ सम॑र्धयन्ति।

ऊर्षैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्यैन-
समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरूषतो घ्नन्ति।
शीरूषतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मां
अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुदघः। यो यूप-
रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृत-
सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति।
शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि-
प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवरोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति
तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमां जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥—————[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि।
तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः।
उभयीषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्या-
वरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्जीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्धेत। सर्वस्य समवदायं जुहोति।
 अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति।
 ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं
 ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति।
 अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते।
 शीरुषतोऽभिषिञ्चति। शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्वव-
 स्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा
 साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः।
 तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामी-
 त्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि-
 षिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभि-
 षिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति।
 अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वावदानीयानि
 च वाजसृद्भ्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो

उभयी॑ष्वे॒वाभिषि॑च्यते। वि॒मा॒थं कु॑र्वते वाज॒सृ॒तः॥५१॥

इन्द्रि॒यस्याव॑रुद्धौ। अनि॑रुक्ताभिः प्रातः सव॒ने स्तु॑वते।
अनि॑रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। वाज॑वतीभि॒र्माध्यं॑
दिने। अन्नं॑ वै वाजः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। शि॒पिवि॑ष्ट-
व॑तीभिस्तृतीयसव॒ने। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। प॒शवः॑ शि॒पिः। य॒ज्ञ
ए॒व प॒शुषु॑ प्रति॑ तिष्ठति। बृ॒हद॑न्त्यं भवति। अन्त॑मे॒वैनं॑
श्रि॒यै ग॑मयति॥५२॥

अ॒शजी॑यादन्नस्यान्नस्याव॑रुद्धा इन्द्र॑स्य त्वा॒ साम्रा॑ज्येनाभिषि॑ञ्चामीत्या॑ह वाज॒सृ॒तः शि॒पिञ्ची॑णिं
च॥ [८]

नृष॑दं त्वेत्या॑ह। प्र॒जा वै नृ॑न्। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते।
द्रु॒षद॑मित्या॑ह। वन॒स्पत॑यो॒ वै द्रु॑। वन॒स्पती॑नामे॒वैतेन॑ सूयते।
भु॒वन॒सद॑मित्या॑ह। य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति। भु॒वन॑मग॒न्निति॑ वै
तमा॑हुः। भु॒वन॑मे॒वैतेन॑ गच्छति॥५३॥

अ॒प्सुष॑दं त्वा घृ॒तस॑द॒मित्या॑ह। अ॒पामे॒वैतेन॑ घृ॒तस्य॑
सूयते। व्यो॒म॒सद॑मित्या॑ह। य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति।
व्यो॒माग॑न्निति॑ वै तमा॑हुः। व्यो॒मे॒वैतेन॑ गच्छति। पृ॒थिवि॑षदं
त्वाऽन्तरि॑क्ष॒सद॑मित्या॑ह। ए॒षामे॒वैतेन॑ लो॒कानां॑ सूयते।

तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपां रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिं समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता

प्रमीयमाणं आहृष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः।
इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां
जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते
द्वेद्वै जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां
जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह।
य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति।
त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति।
अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः
पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति।
षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति।
तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं
बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा
इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा

हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३)
मिति। यत्प्राशजीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुंकः स्यात्।
यन्न प्राशजीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं
नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं
वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव
निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां
ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो
रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय।
नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवै। नमो वः
पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके
स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां
वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं
विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति।

यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा
 पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति।
 न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति।
 यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावेनं
 तत् उन्नैतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरैति।
 प्रजापतिरेवेनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति
 यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न
 सावित्रं देवस्याहं तार्प्यं सप्तान्नहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हत्वा दश॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवेनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका
 हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उ॒भये॒ वा ए॒ते प्र॒जाप॑तेरध्य॑सृज्यन्त। दे॒वाश्चा॑सु॒राश्च। तान्न
व्य॑जानात्। इ॒मेऽन्य॑ इ॒मेऽन्य॑ इति॑। स दे॒वान्॒शून॑करोत्।
तान्भ्य॑षुणोत्। तान्प॒वित्रे॑णापुनात्। तान्प॒रस्ता॑त्प॒वित्र॑स्य
व्य॑गृह्णात्। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्॥१॥

दे॒वता॒ वा ए॒ता यज॑मानस्य गृ॒हे गृ॑ह्यन्ते। यद्ग्र॒हाः।
वि॒दुरे॑न दे॒वाः। यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। ए॒षा वै
सोम॑स्याऽऽहु॑तिः। यदु॒पा॒शुः। सोमे॑न दे॒वाऽस्त॑र्पयाणीति॒
खलु॒ वै सोमे॑न यजते। यदु॒पा॒शुं जु॑होति। सोमे॑नै॒व
तद्दे॒वाऽस्त॑र्पयति। यद्ग्र॒हा जु॑होति॥२॥

दे॒वा ए॒व तद्दे॒वान्गच्छ॑न्ति। यच्च॑म॒सां जु॑होति।
तेनै॒वानु॑रूपेण॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। किं न्वै॒तदग्र॑
आसी॑दित्याहुः। यत्पात्रा॑णीति॒। इ॒यं वा ए॒तदग्र॑ आसीत्।
मृ॒न्मया॑नि॒ वा ए॒तान्या॑सन्। तैर्दे॒वा न व्या॒वृत्त॑मगच्छन्। त
ए॒तानि॑ दा॒रुमया॑णि॒ पात्रा॑ण्यपश्यन्। तान्य॑कुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्या॒वृत्त॑मगच्छन्। यद्दा॑रुमया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति।

व्यावृत्तमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृत्तमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहां जुहोत्यकुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भवति नवं च॥—————[१]

युव२ सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना

शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्। पुत्रमिव पितरावश्विनोभा।
 इन्द्रावतं कर्मणा द॒सनाभिः। यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः।
 सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहांव्यग्रे हविरास्येते।
 सुचीवं घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनि॑ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं
 बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः। वशा मेषा
 अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा
 मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वा देवहितं सदो मितम्।
 मा स॑सृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोमं
 एषः। मा मां हिंसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः।
 अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि।
 द्वे स्नुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्।
 ताभ्यामिदं विश्वं भुवनं समैति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्।
 यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे।
 यस्ते देव वरुण जगतीच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे।

सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं स्कन्दति।

यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो
गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह।
पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं स सृजति।
उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्।
यदुह्यमानं स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य
स सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा
पुनरहोतव्यम्। अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं
विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृहीयात्।
यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं
होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरहोतव्यम्। अनर्तेनैवार्तं
यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वा-
ऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या
वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि

दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं। इदं विष्णुर्विचक्रम् इति
 वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः।
 यज्ञेनैव यज्ञं सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति
 शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते।
 निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
 निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्।
 अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै
 हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वं
 हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्।
 ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति।
 अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हुतमनु
 म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति।
 अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
 निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति।
वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि
निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि
गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति।
चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा
अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति।
यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति।
ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै
व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभ्युदेति। उषाः
केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम्
स्वाहेति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै
विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव
हृतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतं

सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य
निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतं
सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु
रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत।
रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं
मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः।
स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु
प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति।
गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप
तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे
रय्यै रमस्व॥ २४॥

सहसे द्युम्नायं। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः।
पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह।

ऋ॒ख्सा॒मे वै सा॒रस्व॒तावु॒थ्सौ॑ । ऋ॒ख्सा॒माभ्या॒मेवै॒न॒५
समि॒न्धे । स॒म्राड॑सि वि॒राड॑सीत्या॒ह । र॒थन्त॑रं वै स॒म्राट् ।
बृ॒हद्वि॒राट् ॥ २५ ॥

ताभ्या॒मेवै॒न॒५ समि॒न्धे । वज्रो॒ वै च॒क्रम् । वज्रो॒ वा ए॒तस्य॑
य॒ज्ञं वि॒च्छि॑न॒त्ति । यस्या॒नो वा॒ रथो॑ वाऽन्त॒राऽग्नी॑ याति॑ ।
आ॒ह॒व॒नीय॑मु॒द्वाप्य॑ । गा॒र॒ह॑प॒त्यादु॒द्धरे॑त् । यद॑ग्रे पूर्वं प्रभृ॑तं प॒द॑५
हि ते॑ । सूर्य॑स्य र॒श्मीन॑न्वा॒त॒तान॑ । तत्र॑ रयि॒ष्ठाम॒नु सं भ॑रै॒तम् ।
सं नः॑ सृज सु॒म॒त्या वाज॑व॒त्येति॑ ॥ २६ ॥

पूर्वे॑णै॒वास्य॑ य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॒नु स॑न्त॒नोति॑ । त्वम॑ग्रे स॒प्रथा॑
अ॒सीत्या॑ह । अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑ । दे॒वता॑भिरे॒व य॒ज्ञ॑५
सन्त॑नोति । अ॒ग्नये॑ पथि॒कृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पा॒लं निर्व॑पेत् ।
अ॒ग्निमे॒व प॑थि॒कृत॑ः स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति । स ए॒वैनं॑
य॒ज्ञियं॑ पन्था॒मपि॑ नयति । अ॒न॒ङ्गान्दक्षि॑णा । व॒ही ह्ये॑ष
समृ॑द्ध्यै ॥ २७ ॥

हर॒त्यथा॑ग्नि॒होत्रं॑ नि॒म्रोच॑ति हरे॒द्दे॒वता॑ गच्छ॒त्युद्वा॒र्येन्म॒न्थेद्र॑मस्व बृ॒हद्वि॒राडि॑ति नवं च (नि वै
पूर्वं त्रीणि॑ नि॒म्रोच॑ति दर्भे॒ण य॒द्धिर॑ण्यमग्नि॒होत्रं॑ पुन॒र्वरु॑णो वारु॒णं नि॒ वा ए॒तस्या॒भ्युदे॑ति
चतु॑र्ग॒हीत॑माज्यं यदाज्यं परा॑च्यु॒षाः पुन॑र्मि॒त्रो मैत्रं॑ यस्या॑ऽऽह॒व॒नीये॑ऽनु॒द्वाते॑ गा॒र॒ह॑प॒त्यो यद्वै

मन्थेदुद्धरेत्॥॥

[४]

यस्य॑ प्रातः सव॑ने सोमो॑ऽतिरिच्य॑ते। माध्यं॑ दि॒न॒ः स॒व॒नं
का॒मय॑मानोऽभ्यति॑रिच्यते। गौर्ध॑यति म॒रुता॒मिति॑ ध॒य॑द्वतीषु
कुर्व॑न्ति। हि॒नस्ति॒ वै स॒न्ध्यधी॑तम्। स॒न्धीव॒ खलु॒ वा
ए॒तत्। य॒त्स॒व॒नस्याति॑रिच्य॑ते। य॒द्वय॑द्वतीषु कुर्व॑न्ति। स॒न्ध्येः
शा॒न्त्यै॑। गा॒य॒त्र॑ः सा॒मं भ॒वति॑ प॒ञ्चद॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व प्रा॑तः
स॒व॒नान्न॑य॑न्ति॥२८॥

म॒रुत्वंती॑षु कुर्व॑न्ति। तेनै॒व माध्यं॑ दि॒नात्स॒व॒नान्न॑य॑न्ति।
हो॒तु॑श्चम॒सम॑नू॒न्नय॑न्ते। हो॒ताऽनु॑ श॒ः स॒ति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञः
स॒माद॑धाति। यस्य॑ माध्यं॑ दि॒ने स॒व॒ने सोमो॑ऽतिरिच्य॑ते।
आ॒दि॒त्यं तृ॑तीयस॒व॒नं का॒मय॑मानोऽभ्यति॑रिच्यते। गौ॒रि॒वी॒तः
सा॒मं भ॒वति॑। अति॑रिक्तं॒ वै गौ॑रि॒वी॒तम्। अति॑रिक्तं॒
य॒त्स॒व॒नस्याति॑रिच्य॑ते॥२९॥

अति॑रिक्तस्य॒ शा॒न्त्यै॑। ब॒ण्म॒हाः अ॑सि सूर्येति॑ कुर्व॑न्ति।
यस्यै॒वाऽऽदि॑त्यस्य॒ स॒व॒नस्य॑ का॒मे॒नाति॑रिच्य॑ते। तेनै॒वै॒नं
का॒मे॒न॒ सम॑र्धयन्ति। गौ॒रि॒वी॒तः सा॒मं भ॒वति॑। तेनै॒व
माध्यं॑ दि॒नात्स॒व॒नान्न॑य॑न्ति। स॒प्त॒द॒शः स्तोमः॑। तेनै॒व

तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनु
शः सति॥ ३०॥

मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य तृतीयसवने
सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत।
अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्येते। तत्त्वै दुष्प्रज्ञानम्।
यजमानं वा एतत्पशवं आसाहयन्ति। बृहत्सामं भवति।
बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै
पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै
देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनः समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनूत्रयन्ते।
होताऽनुशः सति। मध्यत एव यज्ञः समादधाति॥ ३१॥

यन्ति सर्वनस्यातिरिच्येते शः सति दाधाराद्यौ च॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि
सः सुनुतः। यौ द्वौ सः सुनुतः। प्रजापतिर्वा एष
वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं
वा एते सः सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वेणोपसृत्या देवता
इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयां भवति। एतिवन्त्याज्यानि
भवन्त्यभिजित्यै॥ ३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्।
 देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः।
 इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। आभ्यामेवैनमन्तरैति।
 वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति।
 सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य
 लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य
 भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृङ्क्ते इति।
 यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत।
 यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृङ्क्ते। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स
 स सुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह।
 छन्दांसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य
 छन्दांस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा
 पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा मा
 हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं

वा ए॒ते नि॒यन्ति॑ । येषां॑ दी॒क्षिता॑नां प्र॒मीय॑ते । तं यद॑व॒वर्ज॑युः ।
क्रूर॒कृता॑मि॒वेषां॑ लो॒कः स्या॑त् । आ॒हेर॑ द॒हेति॑ ब्रूयात् ॥ ३६ ॥

तं दक्षि॑णतो वेद्यै॑ नि॒धाय॑ । सर्प॒राज्ञि॑या ऋ॒ग्भिः स्तु॑युः । इ॒यं
वै सर्प॑तो॒ राज्ञी॑ । अ॒स्या ए॒वैनं॑ परि॑ददति । व्यृ॒द्धं तदि॑त्याहुः ।
यथ्स्तु॑तमन॑नुशस्त॒मिति॑ । होता॑ प्रथ॒मः प्रा॑चीनावी॒ती
मा॑र्जा॒लीयं॑ परी॑यात् । या॒मीर॑नुब्रुवन् । सर्प॒राज्ञी॑नां की॒र्तये॑त् ।
उ॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयोः॑ परि॑ददति ॥ ३७ ॥

अथो॑ धुवन्त्ये॒वैनम् । अथो॑ न्ये॒वास॑मै॒ ह्रुव॑ते । त्रिः परि॑यन्ति ।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः । ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते । त्रिः पुनः॑
परि॑यन्ति । षट्थ॑सम्पद्यन्ते । षड्वा ऋ॒तवः॑ । ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑
धुवते । अ॒ग्न आयू॑र॒षि पव॑स॒ इति॑ प्रति॒पदं॑ कुर्वी॒रन् ।
र॒थन्त॑रसा॒मैषा॑र॒ सोमः॑ स्यात् । आयु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्दधते । अथो॑
पा॒प्मान॑मे॒व वि॒जह॑तो यन्ति ॥ ३८ ॥

अ॒भिजि॑त्यै पृथि॒व्याश्च॑ स्याद॑ध्वर्यु॒र्ब्रूया॑ल्लो॒कयोः॑ परि॑ददति कुर्वी॒रः॒स्त्रीणि॑ च ॥ ————— [६]

अ॒सुर्य॑ वा ए॒तस्मा॑द्व॒र्णं कृ॑त्वा । प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति ।
यस्य॑ यू॒पो वि॒रोह॑ति । त्वा॒ष्ट्रं ब॑हुरू॒पमा॑ल॒भेत॑ । त्वष्टा॑ वै

रूपाणामीशे। य ए॒व रू॒पाणा॒मीशे॑। सोऽस्मिन्प॒शून् वी॒र्यं
यच्छति। नास्मा॑त्प॒शवो॑ वी॒र्यमप॑ क्रामन्ति। आर्तिं॒ वा ए॒ते
निय॑न्ति। येषां॑ दीक्षिताना॑म॒ग्निरु॒द्वाय॑ति॥३९॥

यदा॑हव॒नीयं॑ उ॒द्वाये॑त्। यत्तं म॒न्थे॑त्। विच्छि॑न्ध्यात्।
भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। यदा॑हव॒नीयं॑ उ॒द्वाये॑त्। आग्नी॑द्धादुद्ध॑-
रेत्। यदा॑ग्नी॑द्ध उ॒द्वाये॑त्। गार्ह॑पत्यादुद्ध॑रेत्। यद्गार्ह॑पत्य
उ॒द्वाये॑त्। अत॑ ए॒व पुन॑र्मन्थेत्॥४०॥

अत्र॒ वाव॒ स निल॑यते। यत्र॒ खलु॒ वै निली॑नमुत्त॒मं
पश्य॑न्ति। तदे॑नमिच्छन्ति। यस्मा॒द्दारो॑रु॒द्वाये॑त्। तस्या॒रणीं॑
कुर्या॑त्। क्रुमु॒कमपि॑ कुर्यात्। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः।
यत्क्रु॑मुकः। प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ सम॑र्धयति। गार्ह॑पत्यं
मन्थ॑ति॥४१॥

गार्ह॑पत्यो वा अ॒ग्नैर्योनिः॑। स्वादे॒वैनं॑ योने॑र्जनयति।
नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। यस्य॒ सोमं॑ उप॒दस्ये॑त्।
सुव॑र्णं॒ हिर॑ण्यं द्वेधा विच्छि॑द्य। ऋ॒जीषे॑ऽन्यदा॑धूनुयात्।
जुहु॑यादन्यत्। सोमं॑मे॒वाभि॑षुणोति। सोमं॑ जुहोति। सोमं॑स्य
वा अ॑भिषूयमाणस्य प्रि॒या त॒नूरु॑दक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं॑ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं॑ हिरण्यं कुर्वन्ति।
 प्रिययैवैनं॑ तनुवा॒ सम॑र्धयन्ति। यस्या॑क्रीतं॑ सोमं॑मप॒हरे॑युः।
 क्रीणीया॑देव। सैव ततः॑ प्रायश्चित्तिः। यस्य॑ क्रीतम॑प॒हरे॑युः।
 आ॒दा॒राः॑श्च॒ फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णुयात्। गा॒य॒त्री य॑
 सोम॑मा॒हरत्। तस्य॑ योऽ॑शुः प॒राऽप॑तत्॥४३॥

त आ॒दा॒रा अ॑भवन्। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॑ व॒ल्कः प॒राऽ-
 प॑तत्। तानि॑ फाल्गु॒नान्य॑भवन्। प॒शवो॑ वै फाल्गु॒नानि॑।
 प॒शवः॑ सोमो॑ राजा॑। यदा॑दा॒राः॑श्च॒ फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णोति।
 सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। श्रु॒तेन॑ प्रातः स॒वने॑ श्रीणीयात्।
 द॒ध्रा म॒ध्यं दि॑ने॥४४॥

नी॒तमि॒श्रेण॑ तृतीयस॒वने॑। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ स्याद्रथन्त॒र-
 सा॑मा। य ए॒वत्वि॒जो वृ॒ताः स्युः॑। त ए॒नं या॑जयेयुः। एकां॑
 गां दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुनः॑ सोमं॑ क्रीणीयात्। य॒ज्ञेनै॒व
 तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सैव ततः॑ प्रायश्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष
 दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॑मागु॒रते॑। यः स॒त्राया॑गु॒रते॑।
 ए॒तावा॑न्खलु॒ वै पु॑रुषः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॒दसे॑न॒ यजे॑त।
 स॒र्वपृ॑ष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः

पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्धारयति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपंतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥—————[७]

पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्व आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्लेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयँ स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनैषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरुध्येति। ऋषिभिः सम्भृतँ रसम्। सर्वँ स पूतमश्नाति। स्वदितं

मा॒त॒रि॒श्व॒ना। पा॒व॒मा॒नी॒र्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः सम्भृ॑तो र॒सः॑
र॒सम्। तस्मै॑ स॒र॒स्वती॑ दु॒हे। क्षी॒रं स॒र्पिर्मधू॑दकम्।
पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः॥४९॥

सु॒दु॒घा हि प॒य॑स्वतीः। ऋषि॑भिः सम्भृ॑तो र॒सः॑।
ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ ह॒ितम्। पा॒व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कम॑थो
अ॒मुम्। का॒मा॒न्त्सम॑र्धयन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः।
पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः। सु॒दु॒घा हि घृ॑त॒श्चुतः॑। ऋषि॑भिः
सम्भृ॑तो र॒सः॑॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ ह॒ितम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मानं॑
पुन॑ते सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धा॒रेण॑। पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा।
प्रा॒जा॒प॒त्यं प॒वित्र॑म्। श॒तो॒द्याम॑ हिर॒ण्मय॑म्। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑
व॒यम्। पू॒तं ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनी॒ती स॒ह मा पु॑नातु।
सोमः॑ स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मीच्य॑। य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑
पुना॑तु मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयीणां ब्रह्म॑णा स्व॒स्त्यय॑नीः सु॒दु॒घा हि घृ॑त॒श्चुत॑ ऋषि॑भिः सम्भृ॑तो र॒सः पुना॑तु त्रीणि॑
च॥

[८]

प्रा॒जा वै स॒त्रमा॑स॒त तप॑स्तप्य॒माना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा

अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तम-
जुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा
इज्यन्ते। पितरोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्।
तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत।
तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यञ्चमसं
घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत।
तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य उपहियते। प्रातश्च सायं च।
पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्त-
मजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः
प्रेरते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य
पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत।
ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति।
त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां
तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव

रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत।
तान्तेनाव रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या
ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे।
यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव
रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो
वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके
प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष
ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वाश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा
ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥

[९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा
इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते।
अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः।
संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यद्वरुण-
प्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणाः स्वस्तिमा-
शास्तु इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव
तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदा-
वत्सरीणाः स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन
यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानु-
वत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण
यजमानः। अनुवत्सरीणाः स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत।
संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति।
एष ह त्वे संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वाःश्चातुर्मास्यैर्यजते।
विश्वे देवाः समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं
लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते।
अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य
गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा
सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति।
 अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै
 वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि
 श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्तः। तद्वैश्वदेवस्य
 वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स
 एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।
 एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव
 सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासै-
 रयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो
 राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति।
 यथसाकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा
 विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै
 चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं
 विद्वान्थसाकमेधैर्यजते। यत्सोमश्च राजा छन्दांसि च
 समैधन्त॥६३॥

तथ्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः
 प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्।
 यस्मिन्वृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
 यस्मिन्वृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः
 प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य
 पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथमहीति। ततो वै
 ता अप्रथन्त। य एवं विद्वांस्त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजयां
 पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स
 एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते।
 एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र
 चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति।
 जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्तो प्रमीयते। वसन्तो
 भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वरुणासु वरुणाः। यदि शरदि
 शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति।
 संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवत्स्रमाप्रोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्त्सहस्रयाजिनमाप्रोति वैश्वदेवत्व९ साकमेधेरयजत
समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥—————[१०]

उभये युव९ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्य पवमानः प्रजा वै
सत्रमांसताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थात्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिन९ षट्त्थष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिकाः। शु॒क्रं प॒रस्ता॒ज्योति॑र॒वस्ता॑त्। प्र॒जाप॑ते
रोहि॑णी। आ॒पः प॒रस्ता॒दोष॑धयो॒ऽवस्ता॑त्। सोम॑स्ये॒न्वका
वि॒त॒तानि॑। प॒रस्ता॒द्वय॑न्तो॒ऽवस्ता॑त्। रु॒द्रस्य॑ बा॒हू।
मृ॒ग॒यवः॑ प॒रस्ता॑द्वि॒क्षारो॑ऽवस्ता॑त्। अ॒दित्यै॒ पुन॑र्वसू।
वा॒तः प॒रस्ता॑दा॒र्द्रम॑वस्ता॑त्॥१॥

बृ॒हस्प॑ते॒स्तिष्यः॑। जु॒ह्वतः॑ प॒रस्ता॒द्यज॑माना अ॒वस्ता॑त्।
स॒र्पाणा॑मा॒श्रेषाः॑। अ॒भ्याग॑च्छन्तः प॒रस्ता॑द॒भ्यान्ृत्य॑न्तो॒-
ऽवस्ता॑त्। पि॒तृणां॑ म॒घाः। रु॒दन्तः॑ प॒रस्ता॑दप॒भ्रंशो॑ऽवस्ता॑त्।
अ॒र्य॒म्णः पूर्वे॑ फल्गु॑नी। जा॒या प॒रस्ता॑द्विष॒भोऽवस्ता॑त्।
भग॑स्योत्तरे। व॒हत॑वः प॒रस्ता॑द्वह॑माना अ॒वस्ता॑त्॥२॥

दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्हस्तः॑। प्र॒स॒वः प॒रस्ता॑त्स॒निर॑वस्ता॑त्।
इन्द्र॑स्य चि॒त्रा। ऋ॒तं प॒रस्ता॑त्स॒त्यम॑वस्ता॑त्। वा॒योर्नि॑ष्प्या
व्र॒ततिः॑। प॒रस्ता॑दसि॒द्धिर॑वस्ता॑त्। इन्द्रा॑ग्नि॒योर्विशा॑खे।
यु॒गानि॑ प॒रस्ता॑त्कृ॒षमा॑णा अ॒वस्ता॑त्। मि॒त्रस्या॑नूरा॒धाः।
अ॒भ्या॒रोह॑त्प॒रस्ता॑द॒भ्यारू॑ढम॒वस्ता॑त्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणद्वस्तात्।
 निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तो-
 ऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्तात्स्मितिर्वस्तात्।
 विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्।
 विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिर्वस्तात्। इन्द्रस्य
 शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिर्वस्तात्।
 अजस्यैकपदः पूर्वं प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवम-
 वस्तात्। अहेर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभि-
 षुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वृथ्सा
 अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्सेनाऽवस्तात्।
 यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्।
 पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वृथ्सा अवस्तात्पञ्च च॥—[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति।
 अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं
 पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते।

ए॒व॒ ह॒ वै य॒ज्ञेषु॑ च श॒तद्यु॑म्नं च मा॒थ्स्यो नि॒रव॑साय॒यां
च॑कार॥६॥

यो वै न॑क्ष॒त्रियं॑ प्र॒जाप॑तिं वेद। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुः।
हस्तं॑ ए॒वास्य॑ हस्तः। चि॒त्रा शि॑रः। नि॒ष्ट्या हृ॑दयम्। ऊ॒रू
वि॒शाखे॑। प्र॒तिष्ठा॑ऽनू॒राधाः॑। ए॒ष वै न॑क्ष॒त्रियः प्र॒जाप॑तिः। य
ए॒वं वेद॑। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुः॥७॥

अ॒स्मि॒श्चामु॒ष्मि॒श्च। यां का॒मये॑त दु॒हितरं॑ प्रि॒या
स्या॒दिति॑। तां नि॒ष्ट्यायां॑ दद्यात्। प्रि॒यैव भ॑वति। ने॒व तु
पुन॑रागच्छति। अ॒भिजि॑न्नाम॒ नक्ष॑त्रम्। उ॒परि॑ष्ठाद॒ष्टाढा॑नाम्।
अ॒वस्ता॑च्छ्रो॒णायै॑। दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते
दे॒वास्तस्मि॑न्नक्ष॒त्रेऽभ्य॑जयन्॥८॥

यद॒भ्यज॑यन्। तद॒भिजि॑तोऽभिजि॒त्वम्। यं का॒मये॑तानप॒
ज॒य्यं ज॑येदिति। तमे॒तस्मि॑न्नक्ष॒त्रे या॑तयेत्। अ॒नप॑ज॒य्यमे॒व
ज॑यति। पा॒पप॑राजितमि॒व तु। प्र॒जाप॑तिः प॒शून्सृ॑जत।
ते नक्ष॑त्रं नक्ष॒त्रमु॑पा॒तिष्ठ॑न्त। ते स॒माव॑न्त ए॒वाभ॑वन्। ते
रे॒वती॑मु॒पाति॑ष्ठन्त॥९॥

ते रे॒वत्यां॑ प्रा॒भवन्। तस्मा॑द्दे॒वत्यां॑ प॒शूनां॑ कुर्वीत।

यत्किं चा॑र्वाची॒नः॒ सोमा॑त्। प्रै॒व भ॑वन्ति। सु॒लि॒लं वा
इ॒दम॑न्त॒रासी॑त्। यद॑तरन्। तत्तार॑काणां तारक॒त्वम्। यो
वा इ॒ह यज॑ते। अ॒मुः स लो॒कं न॑क्षते। तन्नक्ष॑त्राणां
नक्ष॑त्रत्वम्॥१०॥

दे॒व॒गृ॒हा वै नक्ष॑त्राणि। य ए॒वं वेद॑। गृ॒ह्यै॒व भ॑वति।
या॒नि वा इ॒मानि॑ पृथि॒व्याश्चि॑त्राणि। ता॒नि नक्ष॑त्राणि।
तस्मा॑दक्षी॒लना॑म॒श्चि॒त्रे। नाव॑स्ये॒न्न य॑जेत। यथा॑ पा॒पाहे
कु॑रुते। ता॒दृ॒गे॒व तत्। दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॒ वा अ॒न्यानि॑॥११॥

य॒म॒न॒क्ष॒त्राण्य॒न्यानि॑। कृ॒त्ति॑काः प्रथ॒मम्। वि॒शा॒खे उ॒त्त॒मम्।
ता॒नि दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॑। अ॒नू॒रा॒धाः प्र॑थ॒मम्। अ॒प॒भ॒र॑णीरु॒त्त॒मम्।
ता॒नि य॒म॒न॒क्ष॒त्राणि॑। या॒नि दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॑। ता॒नि दक्षि॑णे॒न
परि॑यन्ति। या॒नि य॒म॒न॒क्ष॒त्राणि॑॥१२॥

ता॒न्यु॒त्त॑रेण। अ॒न्वे॑षाम॒रा॒ध्स्मेति॑। तद॑नू॒रा॒धाः।
ज्ये॒ष्ठ॑मेषामवधि॒ष्मेति॑। तज्ये॑ष्ठ॒घ्नी। मू॒ल॑मेषामवृक्षा॒मेति॑।
तन्मू॑ल॒व॒र्ह॑णी। यन्ना॑स॒हन्त॑। तद॑षा॒ढाः। यद॑श्लो॒णत्॥१३॥

तच्छ्रो॑णा। यद॑शृ॒णोत्। तच्छ्रि॑वि॒ष्टाः। यच्छ्रु॑तमभिष॒ज्यन्।
तच्छ्रु॑तमिष॒क्। प्रो॒ष्ठ॒प॒देषू॑दयच्छन्त। रे॒व॒त्या॑म॒रव॑न्त।
अ॒श्व॒यु॒जो॒रयु॑ञ्जत। अ॒प॒भ॒र॑णी॒ष्वपा॑वहन्। ता॒नि वा ए॒तानि॑

यमनक्षत्राणि। यान्येव दैवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी
स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरैनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन् नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्वौणद्यम-
नक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवो-
ऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्गवात्। ततो
देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य
सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति।
यत्प्रतीचीनं सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं
तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं
दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे
कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्।
प्राचीनं सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत।

तत्तदात्तवीर्यं निर्मागः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं
तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः
पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव।
यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो
द्वादशः। य एवं विद्वान्ध्रसंवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य
व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः।
तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्ध्रसंवत्सरं
व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथोड्गिणं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मागो वदेद्ववति समानस्याहः पञ्च पुण्यानि
नक्षत्राण्यष्टौ च॥

[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमितीति।
प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि
निरमिमितीति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाङ्-
श्वन्तर्यामौ निरमिमितीति॥१९॥

व्यानादुपा॑श्शुसव॑नम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवाय॒वम्। द॒क्ष॒ऋ॒तुभ्या॑
 मै॒त्रावरु॑णम्। श्रो॒त्रादा॑श्वि॒नम्। चक्षु॑षः शु॒क्राम॒न्थिनौ॑। आ॒त्मन॑
 आग्र॒यण॑म्। अङ्गे॑भ्य उ॒क्थ्यम्। आयु॑षो ध्रु॒वम्। प्र॒ति॒ष्ठाया॑
 ऋ॒तुपा॒त्रे। य॒ज्ञं वा॒व तं प्र॒जाप॑ति॒र्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो
 नाद्वि॑यत् सम॑ह्वीयत्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपिवा॒पान॑पश्यत्। तां
 निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञम॒प्यव॑पत्। यद॑पिवा॒पा भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॑
 धृ॒त्या असं॑वृ॒याय॥२०॥

उपा॑श्श्वन्तर्या॒मौ निर॑मिमीतामिमीत् षट्॥ [४]

ऋ॒तमे॒व पर॑मे॒ष्टि। ऋ॒तं नात्ये॑ति॒ किञ्च॑न। ऋ॒ते सं॑मु॒द्र
 आ॒हि॒तः। ऋ॒ते भूमि॑रिय॒श्श्रिता॑। अ॒ग्नि॒स्तिग्मे॑न॒ शो॒चिषा॑।
 तप॑ आक्रान्तमु॒ष्णिहा॑। शि॒रस्त॑प॒स्याहि॑तम्। वैश्वान॑रस्य
 तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। स॒त्येन॑ परि॒ वर्त॑ये।
 तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि
 वर्त॑ये। तद्व॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्व॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॑ तेन॑
 रा॒ध्यास॑म्॥२१॥

यद्घ॑र्मः पर्य॑वर्तयत्। अन्ता॑न्पृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरी॑शान्
 ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॑ सखि॑भिः

स॒ह। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
 शिर॒स्तप॑स्याहि॒तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
 नि॒ वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।
 शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॑तं तथ्स॒त्यम्।
 तद्व॑तं तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॒थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒वर्त॑यत्योष॒धीः। अ॒ग्नि॒रीशा॑न॒
 ओज॑सा। वरु॒णो धी॑तिभिः सह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॑ सखि॒भिः
 सह। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
 शिर॒स्तप॑स्याहि॒तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒
 नि॒ वर्त॑ये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये।
 शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॑तं तथ्स॒त्यम्।
 तद्व॑तं तच्छ॒केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॑ मा॒समु॑द॒सृजत्। प॒रमे॒ष्टी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॑
 आव॑हत्। अ॒मृतं॑ म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जाम॑नु॒ प्र जा॑यसे। तदु॑ ते
 म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परि॒वथ्स॑राः।
 येन॒ ते ते॑ प्रजापते। ई॒जान॑स्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॑स्य
 ब्र॒ह्म॑णा। नि॒वर्त॑यामि जी॒वसे॑। अ॒ग्नि॒स्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑।
 तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॑स्याहि॒तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒

तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छ्रेयम्। तेन शक्यं तेन
राध्यासम्॥ २४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहां राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारिं च। (ऋतमेव षोडश।
यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वता। तदसुरा अकुर्वता। तेऽसुरा ऊर्ध्वं
पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्ता। अथ श्मश्रूणि।
अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाञ्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं
वपन्ति। अवाङेति॥ २५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त
उपपक्षावग्रेऽवपन्ता। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्ते-
ऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना।
अथो सुवर्गं लोकमेति॥ २६॥

अथैतन्मनुर्वप्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत्।
अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजयां
पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते।

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते संव॑त्स॒रे व्याय॑च्छन्त।
तान्दे॒वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि प्रायु॑ञ्जत॥२७॥

वै॒श्वदे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जतेन्द्र॑राजानः। ताञ्छी॒र्षं
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। व॒रुण॑प्र॒घा॒सैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒
वरु॑णराजानः। ताञ्छी॒र्षं नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒क॒मे॒धैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ सोम॑राजानः। ताञ्छी॒र्षं
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या संव॑त्स॒र उप॑जी॒वाऽऽसी॑त्।
तामे॑षामवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसु॒राः॥२८॥

य ए॒वं वि॒द्वांश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑जते। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मा॒सो वृ॑क्त्वा।
शी॒र्षं नि च॑ वर्तय॑ते॒ परि॑ च। यैषा संव॑त्स॒र उप॑जी॒वा।
वृ॒द्धे तां॑ भ्रातृ॑व्यस्य। क्षु॒धाऽस्य॑ भ्रातृ॑व्यः॒ परा॑ भवति।
लो॒हि॒ता॒य॒सेन॑ नि वर्तय॑ते। यद्वा इ॒माम॒ग्नि॒र॒ऋ॒तावा॑गते
निव॑र्तय॑ति। ए॒तदे॒वैना॑ रूपं कृ॒त्वा निव॑र्तयति। सा ततः॑
श्वश्वो॑ भूय॑सी भव॑न्त्येति॥२९॥

प्र जा॑यते। य ए॒वं वि॒द्वाँल्लो॑हि॒ता॒य॒सेन॑ निव॑र्तय॑ते। ए॒तदे॒व
रूपं॑ कृ॒त्वा नि वर्तय॑ते। स ततः॑ श्वश्वो॑ भूया॒न्भव॑न्नेति।
प्रैव जा॑यते। त्रे॒ण्या श॑ल॒ल्या नि वर्त॑येत। त्री॒णि त्री॒णि वै

देवाना॑मृ॒द्धानि॑ । त्रीणि॒ छन्दा॑ंसि । त्रीणि॒ सर्व॑नानि । त्रयं॒ इ॒मे
लो॒काः ॥ ३० ॥

ऋ॒ध्यामे॒व तद्वी॒र्यं ए॒षु लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति । यच्चा॑तुर्मा॒स्य-
या॒ज्या॑त्मनो॒ नाव॑द्येत् । दे॒वेभ्य॑ आवृ॑श्येत । च॒तु॒षु च॑तु॒षु मा॑सेषु
नि वर्त॑येत । प॒रोक्ष॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्मनो॑ऽव॒द्यत्य॑ना॒त्रस्का॑य ।
दे॒वानां॑ वा ए॒ष आनी॑तः । यश्चा॑तुर्मा॒स्यया॒जी । य ए॒वं वि॒द्वान्नि
च॑ वर्त॑यते॒ परि॑ च । दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति । नास्य॑ रु॒द्रः प्र॒जां
प॒शून्भि॑ मन्यते ॥ ३१ ॥

ए॒त्येत्य॑यु॒ञ्जता॑सुरा एति॒ लो॒का मन्य॑ते ॥ [६]

आयु॑षः प्रा॒णः सन्त॑नु । प्रा॒णाद॑पा॒नः सन्त॑नु ।
अ॒पा॒नाद्वा॒नः सन्त॑नु । व्या॒नाच्चक्षुः॑ सन्त॑नु । चक्षु॑षः श्रोत्र॑ः
सन्त॑नु । श्रोत्रा॒न्मनः॑ सन्त॑नु । मन॑सो वाच॑ः सन्त॑नु । वाच॑
आ॒त्मानः॑ सन्त॑नु । आ॒त्मनः॑ पृथि॒वीः सन्त॑नु । पृथि॒व्या
अ॒न्तरि॑क्षः सन्त॑नु । अ॒न्तरि॑क्षा॒दिवः॑ सन्त॑नु । दि॒वः सु॒वः
सन्त॑नु ॥ ३२ ॥

अ॒न्तरि॑क्षः सन्त॑नु द्वे च ॥ [७]

इन्द्रो॑ दधी॒चो अ॒स्थभिः॑ । वृ॒त्राण्य॑प्रतिष्कुतः । ज॒घान॑

नवतीर्नवा। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्।
तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्।
इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राधिना बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः
सचा। सम्मिश्र आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो
दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्य रोहयद्विवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्।
इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः।
ओजिष्ठः स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो
न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहचास्तृतः॥

[८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप
न्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयांसोऽहनन्निति। प्रह्लादो ह वै
कायाधवः। विरोचनं स्वं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनं देवा
अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य
युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्।
 तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह
 वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
 इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं
 दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयोजान्त
 उपानयन्॥ ३७ ॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्।
 तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छ्रय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव
 कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
 तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता
 एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥ ३८ ॥

एव९ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै
 मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम।
 तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा९ शूपसदा चराम। तथा
 नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा९ शूपसदमतन्वत।
 तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥ ३९ ॥

स्रुवेणाधारमाधार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा।

स्रुवेणोपसदं जुहुवां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं
 वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः।
 एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एत९ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं
 पाप्मानं देवा अपञ्जघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र
 एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति।
 उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः स्वाहेति।
 अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं
 वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपि हते।
 तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्देवा अवर्ति
 पाप्मानं मृत्युमपञ्जघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्।
 रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपञ्जघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानो-
 ऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपि नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः
 प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्ति पाप्मानं भ्रातृव्यानपि
 नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं
 वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च मा९सं च। अस्थि

चैव तेन मा॒सं च॒ यज॑मानः स॒स्फुर॑ते। ता वा ए॒ताः
पञ्च॑ दे॒वताः॑। अ॒ग्नीषो॑माव॒ग्निर्मि॑त्रावरु॒णौ॥४२॥

प॒ञ्चप॒ञ्ची वै यज॑मानः। त्वङ्गा॒सं स्ना॒वाऽस्थि॑
म॒ज्जा। ए॒तमे॒व तत्प॑ञ्चधाविहितमा॒त्मानं॑ वरुणपा॒शान्मु॑ञ्चति।
भे॒षज॑तायै निर्वरुण॒त्वाय॑। त॒सृप्त॑भिश्छन्दा॑भिः प्रा॒तर॑ह्वयन्।
तस्मा॑त्सृप्त च॒तुरु॑त्तराणि छन्दा॑सि प्रा॒तरनु॒वाके॑ऽनू॒च्यन्ते॑।
तमे॒तयो॑पसमेत्योपा॑सीदन्। उपा॑स्मै गायता नर॒ इति॑।
तस्मा॑दे॒तयो॑ बहिष्पवमा॒न उप॑सद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नय॒स्तिष्ठ॑न्तेऽनू॒च्यानू॒च्यं सु॒वेणा॑धारमा॒धार्य रात्रि॑या ए॒व तद्दे॒वा अ॒वर्ति॑ पा॒प्मानं॑
मृत्युमप॑जघ्निरे मि॒त्रावरु॑णौ नवं च (दे॒वा यज॑मानो दे॒वा दे॒वा यज॑मानो यज॑मानः प्राच॑रं
प्रच॑रे॒दालं॑भ॒न्तालं॑भेत मृत्युमप॑जघ्निरे भ्रात॑र्व्यान्॥) [९]

स सं॑मु॒द्र उत्त॑रतः प्राज्वलद्भूम्य॒न्तेन॑। ए॒ष वा॒व स सं॑मु॒द्रः।
यच्चा॒त्वा॒लः। ए॒ष उ॒वे॒व स भू॑म्यन्तः। यद्वे॒द्यन्तः॑। तदे॒तत्रि॑शलं
त्रि॒पूरु॑षम्। तस्मा॒त्तं त्रि॑वित॒स्तं ख॑नन्ति। स सु॒वर्ण॑रज॒ताभ्यां॑
कु॒शीभ्यां॑ परिगृहीत आसीत्। तं यद॒स्या अ॒ध्यज॑नयन्।
तस्मा॑दादित्यः॥४४॥

अथ॒ यथ्सु॑वर्णरज॒ताभ्यां॑ कु॒शीभ्यां॑ परिगृहीत॒ आसीत्॑।

साऽस्य कौशिकता॥ तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा॥ तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥ ४५॥

त२ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। त२ सप्तदशेनाददत। त२ सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा॥ तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्। यावत्येकविंशस्य मात्रा॥ ते यत्रिवृतां स्तुवते॥ ४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा॥ अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा॥ अग्नेरेवैनं तत्। मात्रा२ सायुज्य२ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन स्तुवते॥ पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥ ४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥ चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते॥ पञ्चदश्यामापूर्यते॥ चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा२ सायुज्य२ सलोकतां गमयन्ति।

अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
त९ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः।
प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां
गमयन्ति। अथ यदेकविंशेन स्तुवते। एकविंशेनैव
तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येक-
विंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः।
आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रा९ सायुज्य९ सलोकतां गमयन्ति। ते कुशयौ।
व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्।
रज्जता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां
कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां
कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाध्रुवः। विरोचनं
स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रद्रादुदकं
नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं
तद्विशति चत्वारि च॥

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः
सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः।
कृतमानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा इति।
त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः।
सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत
मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण।
भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः।
मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भि-
रभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवने-
ऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे
देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादश-
कपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने।
विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः

सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने।
 एकादशकपालांस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय।
 तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनं
 सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां
 हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्।
 एतैर्हविर्भिरभिषज्यंस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥—————[११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः
 स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्।
 यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच
 एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि
 छन्दांस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युद-
 भवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव।
 तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्।
 द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा
 वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्युत्तरिच्यन्त।
यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त।
साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सञ्श्रयतेति।
चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-
मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्या-
दधात्॥ ५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभि-
रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्।
सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत।
युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री
च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ।
अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं

छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एत९ ह
 वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष
 एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं
 वेद॥५९॥

अभ्वन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्पदधाद्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पद्व॥—————[१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्युतमेव देवा वा आयुषः
 प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो
 द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनु॑म॒त्यै पुरो॒डाशं॑मु॒ष्टाकं॑पालं॒ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यश्चः॑
श॒म्या॑या अव॒शीय॑न्ते। तन्नैर्ऋ॒तमेकं॑कपालम्। इ॒यं वा
अनु॑मतिः। इ॒यं नि॒र्ऋ॒तिः। नैर्ऋ॒तेन॒ पूर्वे॑ण॒ प्रच॑रति।
पा॒प्मानं॑मे॒व नि॒र्ऋ॒तिं पूर्वा॑ नि॒रव॑दयते। एकं॑कपालो भवति।
ए॒कधै॑व नि॒र्ऋ॒तिं नि॒रव॑दयते। यदह॑त्वा॒ गार्ह॑पत्य ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॒त्वाऽग्निर॑नू॒त्थाय॑। अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च ह॒न्यात्।
वी॒हि स्वा॒हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इ॒त्याह॑। आहु॑त्यै॒वैनं॑ श॒मय॑ति।
ना॒र्तिमा॑र्च्छत्यध्व॒र्युर्न॑ यज॑मानः। ए॒कोल्मु॑केन॒ यन्ति॑। तद्धि
नि॒र्ऋ॒त्यै भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑शं॒ यन्ति॑। ए॒षा वै नि॒र्ऋ॒त्यै
दिक्। स्वा॒यांमे॒व दि॒शि नि॒र्ऋ॒तिं नि॒रव॑दयते॥२॥

स्व॒कृत॑ इ॒रिणे॑ जुहोति प्र॒दरे॑ वा॑। ए॒तद्वै नि॒र्ऋ॒त्या
आ॒यत॑नम्। स्व ए॒वाय॑तने॒ नि॒र्ऋ॒तिं नि॒रव॑दयते। ए॒ष
तै॑ नि॒र्ऋ॒ते भा॒ग इ॒त्याह॑। नि॒र्दि॑शत्यै॒वैनाना॑म्। भू॒ते
ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह। भू॒तिमे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चे॒मम॑ह॒स॒

इत्या॑ह। अ॒हंस॑ ए॒वैनं॑ मु॒ञ्चति॑। अ॒ङ्गुष्ठा॑भ्यां जुहोति॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व नि॒र्ऋ॑तिं नि॒र॒व॒द॒य॒ते। कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णातू॑षं
दक्षि॑णा। ए॒तद्वै नि॒र्ऋ॑त्यै रू॒पम्। रू॒पेणै॒व नि॒र्ऋ॑तिं
नि॒र॒व॒द॒य॒ते। अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॒न्ति। नि॒र्ऋ॑त्या अ॒न्त॒र्हि॑त्यै।
स्वाहा॑ नमो॒ य इ॒दं च॒कारे॑ति पु॒नरे॒त्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति।
आहु॑त्यै॒व न॑म॒स्यन्तो॑ गार्ह॑पत्यमुपावर्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒
प्रच॑रति। इ॒यं वा अ॒नु॒म॒तिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नुर्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व
धे॒नुं कुरु॑ते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं नि॒र्व॒प॒ति। उ॒भयी॑ष्वे॒व
प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दै॒वीषु॑ च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा।
व॒रो हि रा॒ज्यं स॑मृ॒द्ध्यौ। आ॒ग्नावै॒ष्ण॒वमे॒का॑दशकपालं
नि॒र्व॒प॒ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे। वा॒म॒नो व॒ही
दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः स॑मृ॒द्ध्यौ।
अ॒ग्नीषो॒मीय॑मे॒का॑दशकपालं नि॒र्व॒प॒ति। अ॒ग्नीषो॒माभ्यां॑
वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्ति॑ति। यद॑ग्नीषो॒मीय॑मे॒का॑दशकपालं
नि॒र्व॒प॒ति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो
 वृत्रं हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स
 एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स
 देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपति।
 देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही
 दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ।
 आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो
 भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते।
 यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही।
 तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा
 ओषधीनामहुतानामाश्जन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं
 भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्।
 तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निर्वृणाताम्। यदैन्द्राग्नो
 भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः

संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेव-
श्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं
निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै
स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवतया वासः
समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्।
मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति
वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि
हवीःषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। तेनैव
यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवता निर्वपति वही दक्षिणा यदेन्द्रं दध्यपराभावाय
स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्धौ षट्॥ [१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न
प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स
प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं
च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ।
तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो॒ रेतो॑ऽदधात्। स॒वि॒ता प्राज॑नयत्। सर॑स्वती॒
वाच॑मदधात्। पू॒षाऽपो॑षयत्। ते वा ए॒ते त्रिः सं॑व॒त्स॒रस्य॑
प्रयु॑ज्यन्ते। ये दे॒वाः पु॒ष्टि॑पतयः। सं॑व॒त्स॒रो वै प्र॒जाप॑तिः।
सं॑व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्राज॑नयत्। ताः प्र॒जा जा॒ता
म॒रुतो॑ऽघ्नन्। अ॒स्मान॒पि न प्रायु॑क्षतेति॥१३॥

स ए॒तं प्र॒जाप॑तिर्मा॒रुत॑ꣳ स॒प्तक॑पालमपश्यत्।
तन्नि॑र॒वप॑त्। ततो॒ वै प्र॒जाभ्यो॑ऽकल्पत। यन्मा॑रु॒तो
नि॒रु॒प्यते॑। य॒ज्ञस्य॑ क्लृ॒त्यै। प्र॒जाना॑मघा॒ताय॑। स॒प्तक॑पालो
भव॑ति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतः॑। ग॒णश॑ ए॒वास्मै॑ वि॒शं क॑ल्पयति।
स प्र॒जाप॑तिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः॑ प्र॒जा असृ॑क्षि। म॒रुत॑स्ता अ॒वधि॑षुः। क॒थमप॑राः
सृ॒जे॒येति॑। तस्य॑ शु॒ष्मं आ॒ण्डं भू॑तं नि॒रव॑र्तत। तद्व्यु॑द॒हर॑त्।
तद॑पोषयत्। तत्प्रा॒जाय॑त। आ॒ण्डस्य॑ वा ए॒तद्रू॑पम्।
यदा॑मि॒क्षा। यद्व्यु॑द्धर॑ति॥१५॥

प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ पोषयति। वै॒श्वदे॒व्यामि॑क्षा
भव॑ति। वै॒श्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः। प्र॒जा ए॒वास्मै॑ प्रज॑नयति।
वाजि॑न॒मान॑यति। प्र॒जास्वे॒व प्र॒जाता॑सु रे॒तो द॑धाति।

द्यावा॒पृथि॒व्यं एकं॑कपालो भवति। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता॒
द्यावा॒पृथि॒वीभ्या॑मुभ॒यतः॑ परि॒ गृह्णा॑ति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता
आसन्। सोऽ॒ग्निर॑ब्रवीत्॥१६॥

माम॑ग्रे॒ यज॑त। मया॒ मुखे॒नासुरा॑ञ्जेष्य॒थेति॑। मां
द्वि॒तीय॑मि॒ति सोमो॑ऽब्रवीत्। मया॒ राजा॑ जे॒ष्यथे॑ति। मां
तृ॒तीय॑मि॒ति सवि॑ता। मया॒ प्रसू॑ता जे॒ष्यथे॑ति। मां च॑तु॒र्थीमि॒ति
सर॑स्वती। इन्द्रि॒यं वोऽहं॑ धा॒स्यामी॑ति। मां प॑ञ्च॒ममि॒ति
पू॒षा। मया॑ प्रति॒ष्ठया॑ जे॒ष्यथे॑ति॥१७॥

तेऽ॒ग्निना॒ मुखे॒नासुरा॑नजयन्। सोमै॒न राजा॑। स॒वि॒त्रा
प्रसू॑ताः। सर॑स्वतीन्द्रि॒यम॑दधात्। पू॒षा प्र॑ति॒ष्ठाऽऽसी॑त्। ततो॒
वै दे॒वा व्य॑जयन्त। यदे॒तानि॑ ह॒वी॒ऽषिं॑ निरु॒प्यन्ते॒ विजि॑त्यै।
नोत्त॑रवेदिमुप॑वपति। प॒शवो॒ वा उत्त॑रवे॒दिः। अजा॑ता इव
ह्ये॒तर॑र्हि प॒शवः॑॥१८॥

ऐदित्यं॑शोचद्भुद्धर॑त्यब्रवीत्प्रति॒ष्ठया॑ जे॒ष्यथे॑त्ये॒तर॑र्हि प॒शवः॑॥ [२]

त्रि॒वृद्ध॑र्हिर्भवति। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः। तदे॒व तन्मि॑थुनम्।
उल्बं॒ गर्भो॑ ज॒रायु॑। तदे॒व तन्मि॑थुनम्। त्रे॒धा ब॑र्हिः सन्न॑द्धं
भवति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒कधा॑

पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति।
प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वृत्सो दक्षिणा समृद्धौ।
पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशून्नेवाव रुन्धे।
पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति।
अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति।
अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा
इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवींषि। द्वावाघारौ।
द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज
आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा
समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः
समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त
उपतिष्ठेरन्। यद्वह्मानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त

उप॑तिष्ठेरन्। ब॒ह्वा॑नीया॒विः पृ॑ष्ठं कुर्यात्। ब॒हव॑ ए॒वैनं॑
प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॑ उप॑तिष्ठन्ते। यज॑मानो वा ए॒क॑कपालः।
यदे॒क॑कपालस्याव॒द्येत्॥ २३ ॥

यज॑मानस्याव॒द्येत्। उ॒द्धा मा॒द्येद्यज॑मानः। प्र वा॑ मीयेत।
स॒कृदे॒व हो॑त॒व्यः। स॒कृदि॒व हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि॑
जु॑होति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयित्वा। तेज॑सा
सम॑र्धयति। यज॑मानो वा ए॒क॑कपालः। सु॒व॒र्गो लो॒क
आ॑हवनीयः॥ २४ ॥

यदे॒क॑कपालमाहवनीये जुहोति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति। यद्ध॒स्तेन॑ जुहुयात्। सु॒व॒र्गाल्लो॒काद्यज॑मानमव॒-
वि॒ध्येत्। स्रु॒चा जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
यत्प्रा॒ङ्घ्ये॑त। दे॒वलो॒कम॒भिज॑येत्। यद्व॒क्षिणा॑ पि॒तृलो॒कम्।
यत्प्र॒त्यक्॥ २५ ॥

रक्षा॑सि य॒ज्ञं ह॑न्युः। यदुद॒ङ्घ्रिः। म॒नुष्य॑लो॒कम॒भिज॑येत्।
प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यः। ए॒क॑कपालं वै प्रति॑तिष्ठन्तं द्यावा॑पृथि॒वी
अनु॑ प्रति॑ तिष्ठतः। द्यावा॑पृथि॒वी ऋ॒तवः॑। ऋ॒तून् य॒ज्ञः। य॒ज्ञं
यज॑मानः। यज॑मानं प्र॒जाः। तस्मा॑त्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यः॥ २६ ॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-

प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा
वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्।
सुव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो
वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो
वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति।
तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितुः
ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप
वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्नेवाव रुन्धे। अथो
यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवींषि। अथैष
ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी।
यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे।
मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च
भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ

भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपुर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति।
प्रजापतिमन्नाद्यं नोपांनमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषा-
ऽन्नाद्यमवारुन्धे। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति।
अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु
वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति।
सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एककपालो
भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।
जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्।
जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरूप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्॥—————[४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवींषि सादयति। दक्षिणायां
मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओजं एवासांमव
हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः।
मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया।
अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति।

तत्पार्पी॑यान्करोति। पत्नीं॑ वाचयति। मे॒ध्या॑मे॒वैनां॑ करोति।
 अथो॒ तपं॑ ए॒वैना॒मुप॑ नयति। य॒ज्ञार॑ सन्त॒न्न प्र॑ब्रूयात्।
 प्रि॒यं ज्ञा॒तिः रु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॑ निर्दि॒शेत्।
 निर्दि॒श्यैवैनं॑ वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयति॥ ३५॥

प्र॒घा॒स्यान् ह॒वाम॒ह इति॑ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अ॒ह्व॑तै॒वैनां॑म्।
 यत्पत्नीं॑ पु॒रोनु॒वाक्या॑मनुब्रूयात्। निर्वी॑र्यो॒ यज॑मानः स्यात्।
 यज॑मानोऽन्वा॒ह। आ॒त्म॒न्ने॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। उ॒भौ या॒ज्याः
 स॒वीर्य॑त्वायं। य॒द्भामे॑ यद॒रण्य॑ इत्या॒ह। यथो॒दित॑मे॒व वरु॑ण॒मव॑
 यज॑ते। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यो वा आ॑ह॒वनी॑यः॥ ३६॥

भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो दक्षि॑णः। यदा॑ह॒वनी॑ये जुहुयात्। यज॑मानं
 वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयेत्। दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑। भ्रा॒तृ॒व्यमे॒व
 वरु॑णपा॒शेन॑ ग्राहयति। शूर्पे॑ण जु॒होति॑। अ॒न्यमे॒व वरु॑ण॒मव॑
 यज॑ते। शी॒र्ष॒न्नधि॑ नि॒धाय॑ जु॒होति॑। शी॒र्ष॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑
 यज॑ते। प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठं जु॒होति॑॥ ३७॥

प्र॒त्यङ्घ्रे॒व वरु॑णपा॒शान्नि॑र्मुच्यते। अ॒क्र॒न्कर्म॑ कर्म॒कृत॑
 इत्या॒ह। दे॒वाऽनृ॑णं नि॒रव॑दायं। अ॒नृ॒णा गृ॑हानुप॒ प्रेते॑ति॒

वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा
गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाँश्च निष्कासश्च। तुषैँश्च निष्कासेन
चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपो-
ऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रति-
युतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते।
अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमही-
त्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्तं उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो
मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीक-
वती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति।
ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्।
सोऽग्निरनीकवान्धस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्य-
जनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते	पुरोडाशमष्टाकपालं	निर्वपन्ति।
अग्निमेवानीकवन्तः	स्वेन भागधेयेन	प्रीणाति।

सोऽग्निरनीकवान्धस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि
जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयो-
ऽनीकानि। साकः सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा
अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी
उपाश्रयन्॥ ४१ ॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपन्।
तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः
सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो
यजमानो भ्रातृव्यान्धसन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि
हि तेक्षिणं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्धसन्तपति। ते
देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं
निर्वपन्॥ ४२ ॥

आशिता एवाद्योपंवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा
श्वो भवितेति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्नन्। न
हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तेऽब्रुवन्। कस्मा इमं होष्याम
इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो-
ऽजुहवुः॥ ४३ ॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो
गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो
भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा
एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद।
पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी
नान्तरंति। मरुतो गृहमेधिना यजति। भागधेयेनैवैनाथ्समर्ध-
यति। अग्निं स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडांतो भवति।
पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरन् निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडांतो भवति द्वे च॥—————[६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि
त्वंस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्जीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य
यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव
भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्धते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जता।
अनु वत्सानवासायन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु
लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता

भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनुं वत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन५ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे। इन्द्रो वृत्र५ हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति। तेऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथम५ हविर्निरुप्याता इति। त एनमध्यक्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथम५ हविर्निरुप्यते विजित्यै। साक५ सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवी५षि। एतद्वाह्मण

ऐन्द्रा॒ग्नः। अथै॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भ॑वति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमि॒न्द्र उ॒द॑हरत। वृ॒त्रं ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑
दे॒वता॒स्वधि॑। यदे॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भ॑वति। उ॒द्धा॒रमे॒व तं यज॑मान
उ॒द्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्व॒क॒र्म॒ण ए॒क॑कपालो भवति।
वि॒श्वान्ये॑व तेन॒ कर्मा॑णि॒ यज॑मानोऽव॒ रुन्धे॑॥५१॥

ऋ॒द्ध॒तेऽभ्य॑ञ्जते जुहोति वृणामहै भवत्यष्टौ च॥ [७]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता व॑रुण-
प्र॒घा॒सैर्व॑रुणपाशादमु॒ञ्चत्। सा॒क॒मे॒धैः प्र॒त्य॑स्थापयत्। त्र्य॑म्बकै
रु॒द्रं नि॒रवा॑दयत। पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कम॑गमयत्।
यद्वै॑श्वदेवेन॒ यज॑ते। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। ता
व॑रुणप्र॒घा॒सैर्व॑रुणपाशान्मु॒ञ्चति। सा॒क॒मे॒धैः प्र॒ति॑ष्ठापयति।
त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रवा॑दयते॥५२॥

पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। द॒क्षि॒ण॒तः प्रा॑चीनावी॒ती
निर्व॑पति। द॒क्षि॒णा॒वृ॒द्धिं पि॑तृणाम्। अना॑दृत्य॒ तत्। उ॒त्तर॒त
ए॒वोप॑वीय॒ निर्व॑पेत्। उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। अथो॒
यदे॒व द॑क्षिणार्धेऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॑ दक्षिणावृत्। सोमा॑य

पितृमते पुरोडाशं षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः
पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा
वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ
पुरुषः प्रमीयते। सौऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना
भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो
मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवाच्यायै दुग्धे भवति। सा हि
पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्।
अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितृणाम्।
एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि
पितृणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितृन्गच्छति।
इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते।
चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता
भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो

हि देवानां माधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति
 व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको
 मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा।
 तन्मनुष्याणाम्॥ ५७ ॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै।
 दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये
 वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति।
 षट्सम्पद्यन्ते॥ ५८ ॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा
 गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृहीयात्।
 अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति।
 नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥ ५९ ॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्।
 रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति।
 रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
 यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं
 प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वश्चः

प्रमीयते। क॒शिपुं क॒शिप॒व्याय। उ॒प॒ब॒र्हणमु॒प॒ब॒र्ह॒ण्याय।
 आ॒ञ्जनमा॒ञ्ज॒न्याय। अ॒भ्य॒ञ्जनम॒भ्य॒ञ्ज॒न्याय। य॒थाभा॒गमे॒-
 वैना॑न्प्रीणाति॥६०॥

नि॒र॒व॒द॒यते पि॒तृ॒मा॒नं॒ग्नि॒ष्वा॒न्ता ए॒क॒यो॒पं म॒न्थ॒त्य॒खा॒न्ता भ॒वति म॒नु॒ष्या॒णां प॒द्य॒न्ते परि॒द॒ध्या॒न्मी॒यते

प॒ञ्च च॥

[८]

अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रूहीत्या॑ह।
 उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चेज्यन्ते॑। ए॒काम॒न्वा॑ह। ए॒का हि
 पि॒तृ॒णाम्। त्रि॒रन्वा॑ह। त्रि॒रहि॑ दे॒वाना॑म्। आ॒घ्रा॒रावा॒घ्रा॒रय॑ति।
 य॒ज्ञ॒प॒रुषो॒रन॑न्तरित्यै। ना॒र्षेयं॑ वृणीते। न होता॑रम्॥६१॥

यदा॑र्षेयं वृणी॒त। यद्धो॑ता॒रम्। प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्यात्।
 प्र॒मायु॑को होता॑। तस्मान्न॒ वृणी॑ते। यज॑मानस्य॒ होतु॑र्गोपी॒थाय॑।
 अप॑ ब॒र्हिषः॑ प्रया॒जान् य॑जति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व
 मृ॒त्यो॒रु॒थ्सृ॑जति। आ॒ज्य॒भागौ॑ यजति॥६२॥

य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति। प्रा॒ची॒ना॒वी॒ती सोमं॑ यजति।
 पि॒तृ॒दे॒वत्या॑ हि। ए॒षाऽऽहु॑तिः। प॒ञ्चकृ॑त्वोऽव॑ द्यति। प॒ञ्च ह्ये॒ता
 दे॒वताः॑। द्वे पु॒रोऽनु॒वा॒क्ये। या॒ज्या दे॒वता॑ वष॒ट्कारः॑। ता ए॒व
 प्री॑णाति। सन्त॑त॒मव॑ द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
 प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो
 लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति।
 रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-
 ऽवदाय। उदङ्मुक्तिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति।
 स्वधा नम इति वर्षद्गरोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्।
 सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं
 यजति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरमेव
 तद्यजति। पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति।
 पितृन्ग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः।
 ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं
 यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै
 तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा
 तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र

पितरो यथाभा॒गं म॑न्दध्व॒मित्या॑ह। ह्री॒क्वा हि पि॒तरः॑। उदंश्चो॑
निष्क्रा॑मन्ति। ए॒षा वै म॑नु॒ष्याणां॑ दिक्। स्वामे॒व तदि॑शमनु॒
निष्क्रा॑मन्ति॥६७॥

आ॒ह॒व॒नीय॑मुप॒तिष्ठ॑न्ते। न्ये॒वास्मै॑ तद्ध्व॒वते। यत्स॒त्याह॑व॒नीये॑।
अथा॒न्यत्र॑ चर॑न्ति। आ॒तमि॑तोरुप॒तिष्ठ॑न्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्र॒ष्टारं॑
कृ॒त्वा। पि॒तृन्नि॒रव॑दयन्ते। अन्तं॒ वा ए॒ते प्रा॒णानां॑ गच्छन्ति।
य आ॒तमि॑तोरुप॒ तिष्ठ॑न्ते। सु॒स॒न्द॒शं त्वा व॒यमि॑त्याह॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्द॒क्। प्रा॒णमे॒वाऽऽत्म॑न्दध॒ते। योजा॒ न्विन्द्र॑
ते॒ हरी॑ इत्या॑ह। प्रा॒णमे॒व पुन॑रयु॒क्त। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्त॒ हीति॑
गा॒र्हप॑त्यमुप॒तिष्ठ॑न्ते। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्ताथ॒ त्वोप॑तिष्ठामह॒ इति॑
वावै॑तदा॑ह। अमी॑मदन्त॒ पित॑रः॒ सोम्या॑ इत्य॒भि प्र॑पद्यन्ते।
अमी॑मदन्त॒ पित॑रोऽथ॒ त्वाऽभि॑ प्र॑पद्यामह॒ इति॑ वावै॑तदा॑ह।
अ॒पः परि॑षिञ्चति। मा॒र्जय॑त्ये॒वैनान्॑॥६९॥

अथो॑ त॒र्पय॑त्ये॒व। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं
वेद॑। अ॒पं ब॑र्हिषावनूया॒जौ य॑जति। प्र॒जा वै ब॑र्हिः।
प्र॒जा ए॒व मृ॒त्योरु॑त्सृजति। च॒तुरः॑ प्रया॒जान् य॑जति।
द्वा॒वनूया॑जौ। षट्त्स॒म्पद्य॑न्ते। षड्वा॒ ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व

प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत।
यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न
संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होताऽर्माज्यभागौ यजति सन्ततमवदद्यति व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु

निष्क्रामन्त्याहेनानृतवो नव च॥ [९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा
रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव
प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं
निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः
रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य
दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया
आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्।
यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्।
आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति।
एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन

पुर्णेन जुहोति। सुगृह्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्।
अन्त एव रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा
अस्याम्बिका स्वसा। तथा वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
तयैवैनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त
एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब
रुद्रमदिमहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥ ७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति
वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतैकृत्वा-
ऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्।
एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवन्त्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः
परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते।
ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं
वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥ ७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति पदं॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सोऽग्निर्यत्पत्नी
वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥ १०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वृत्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यद्ग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा
 अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥ ७५॥
 अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व प॒ञ्च ह॒वी॑ः॒षि। अ॒थेन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य
पु॒रोडा॑शं॒ द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं निर्व॑पति। स॒ंव॒त्स॒रो वा
इन्द्रा॑शुना॒सीरः॑। स॒ंव॒त्स॒रेणै॒वास्मा॑ अ॒न्नम॑व॒ रुन्धे॑। वा॒य॒व्यं
पयो॑ भवति। वा॒युर्वै वृ॒ष्ट्यै॑ प्र॒दाप॑यिता। स ए॒वास्मै॑
वृ॒ष्टिं प्र॒दाप॑यति। सौ॒र्य एक॑क॒पालो॑ भवति। सू॒र्येण॑ वा
अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृ॒ष्टि॑र्धृ॒ता। स ए॒वास्मै॑ वृ॒ष्टिं नि॒यच्छ॑ति॥१॥

द्वा॒द॒श॒ग॒वः॑ सी॒रं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। दे॒वा॒सुराः॑ सं॒य॒ता
आ॒सन्। ते दे॒वा अ॒ग्निम॑ब्रुवन्। त्वया॑ वी॒रेणा॑सुरा॒नभि॑भ॒वामेति॑।
सोऽब्र॑वीत्। त्रे॒धाऽह॑मा॒त्मानं॑ वि॒करि॑ष्य॒ इति॑। स त्रे॒धा-
ऽऽत्मा॑नं॒ व्य॑कुरु॒ता। अ॒ग्निं तृ॑तीयम्। रु॒द्रं तृ॑तीयम्। व॒रुणं॑
तृ॒तीयम्॥२॥

सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दं तृ॒तीय॑मिति॑। अ॒हमि॑तीन्द्रो॒-
ऽब्र॑वीत्। सन्तु सृ॒जाव॑हा॒ इति॑। तौ स॒मसृ॑जेताम्।
स इन्द्र॑स्तु॒रीय॑मभवत्। य॒दिन्द्र॑स्तु॒रीय॑मभवत्। त॒दिन्द्र॑-
तु॒रीय॑स्येन्द्र॑तु॒रीय॑त्वम्। ततो॒ वै दे॒वा व्य॑जयन्त। य॒दिन्द्र॑तु॒रीय॑

निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनीं। तेनाग्नेयी। यद्गौः। तेन
रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्वी सती दान्ता। तेन वारुणी
समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

त९ सृष्ट९ रक्षांस्यजिघांसन्। स एताः
प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो
रक्षांसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव
तद्यजमानो रक्षांसि प्राणुदते। समूढ९ रक्षः सन्दग्ध९ रक्ष
इत्याह। रक्षांस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह।
देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही
रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं
नालभत। त९ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्।
सोऽस्मादभिश्नुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धा९
सन्दधावहै। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण
नार्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष

शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा-
न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्।
तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स
रक्षाऽस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै।
एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं
यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि
हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्।
स्व एवायतने रक्षांसि हन्ति। पूर्णमयेन सुवेण जुहोति।
ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः
प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति। हुतः रक्षो-
ऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाऽस्तृत्यै। यद्वस्ते तदक्षिणा
निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तर्हित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥[१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वै
धाता। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा

अनु॑मति॑र्मन्यते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति।
 प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थुनौ गावौ॑
 दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यौ। आ॒ग्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति।
 ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्यमिन्द्रः॑। वी॒र्यं॑
 विष्णुः॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता वी॒र्यं॑ प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑त्प्र॒जा
 वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॑षभो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः।
 यदृ॑षभः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यौ। अ॒ग्नी॒षोमी॒यमेका॑-
 दशकपालं॒ निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सोमी॒यमेका॑दशकपालम्। सौ॒म्यं
 च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्र॒जनयि॑ता।
 वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः प्र॒दापयि॑ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॑ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॑ज॒नयति॑। वृ॒द्धामिन्द्रः॑ प्र॒यच्छति॑।
 ब॒भ्रुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यौ। सोमा॒पौष्णं॑ च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्णं॑
 च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। पू॒षा प॑शूनां प्र॒जनयि॑ता।
 वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः प्र॒दापयि॑ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॑ दधा॑ति। पू॒षा
 प॑शून्प्र॒ज॒नयति॑॥१३॥

वृ॒द्धा॒निन्द्रः॒ प्रय॑च्छति। पौ॒ष्णश्च॒रुर्भ॑वति। इ॒यं वै पू॒षा।
अ॒स्यामे॒व प्र॑ति तिष्ठति। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यौ। ब॒हु वै
पुरु॑षो मे॒ध्यमु॑पगच्छति। वै॒श्वान॒रं द्वा॑द॒शक॑पालं॒ निर्व॑पति।
सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वैनं॑ स्वदयति।
हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॥१४॥

प॒वि॒त्रं वै हि॒र॒ण्यम्। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। ब॒हु वै रा॑ज॒न्योऽनृ॑तं
करोति। उप॑ जा॒म्यै ह॑रते। जि॒नाति॑ ब्राह्म॒णम्। वद॑त्यनृ॑तम्।
अनृ॑ते॒ खलु॑ वै क्रि॒यमा॑णे वरु॒णो गृ॑ह्णाति। वा॒रु॒णं य॑व॒मयं॑ च॒रुं
निर्व॑पति। व॒रु॒णपा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। अश्वो॒ दक्षि॑णा। वा॒रु॒णो
हि दे॒वत॒याऽश्वः॑ समृ॑द्ध्यौ॥१५॥

ऐन्द्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं यदृष॒भो दधा॑ति पू॒षा प॒शून्प्रज॑नयति हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॒ दक्षि॑णैकं
च॥

[२]

र॒त्निना॑मे॒तानि॑ ह॒वींषि॑ भवन्ति। ए॒ते वै रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑।
ए॒तेऽपा॑दा॒तारः॑। य ए॒व रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑। यैऽपा॑दा॒तारः॑।
त ए॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं प्र॑यच्छन्ति। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। यथ्स॑मा॒हृत्य॑
निर्व॑पेत्। अ॒र॒त्निनः॑ स्युः। य॒थाय॑थं निर्व॑पति रत्नि॒त्वाय॑॥१६॥

यथ्स॒द्यो निर्व॑पेत्। याव॑तीमे॒केन॑ ह॒विषा॑ऽऽशिष॑मव रु॒न्धे।

तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव
 रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति
 ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव
 क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव
 रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै
 गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा
 समृद्धौ। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति।
 विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां
 नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा
 कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो गृहे।
 सेनामेवास्य सङ्श्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं
 दशकपालः सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो
 दक्षिणा समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ।
 सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा

समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालं सङ्गृहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वपेत्। रत्निं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायां होमुचै। आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वेध्यादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं

दि॒नं ब॒रु॒हिः। स्व॒यं कृ॒त इ॒ध्मः। अ॒न॒भि॒जि॒त॒स्या॒भि॒जि॒त्यै।
तस्मा॒द्रा॒ज्ञा॒मर॑ण्यम॒भि॒जि॒तम्। सै॒व श्वे॒ता श्वे॒तव॑त्सा॒ दक्षि॑णा॒
समृ॑द्धौ॥ २३॥

र॒त्नित्वा॒य॒ समृ॑द्धौ प॒ष्ठौही॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ ग्रा॒म॒ण्यौ गृ॒हे भा॑ंगदु॒घस्य॑ गृ॒हे भ॑वति दु॒ग्धेऽभि॒जि॒त्यै
द्वे च॥ _____ [३]

दे॒व॒सु॒वा॒मे॒ता॒नि ह॒वी॑ऽषि॑ भवन्ति। ए॒ता॒व॒न्तो॒ वै दे॒वाना॑ऽ
स॒वाः। त ए॒वा॒स्मै स॒वान्प्र॑यच्छन्ति। त ए॒न॑ऽ सुवन्ते।
अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ गृ॒हप॑तीनाऽ सुवते। सोमो॒ वन॑स्पती॒नाम्।
रु॒द्रः प॑शूनाम्। बृ॒ह॒स्प॒ति॒र्वा॒चाम्। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाना॑म्। मि॒त्रः
स॒त्याना॑म्॥ २४॥

वरु॑णो॒ धर्म॑पतीनाम्। ए॒तदे॒व सर्वं॑ भवति। स॒वि॒ता त्वा॑
प्रस॒वाना॑ऽ सुवता॒मिति॑ ह॒स्तं गृ॒ह्णाति॑ प्रसू॒त्यै। ये दे॒वा
दे॒वः सु॒वः स्थे॒त्याह॑। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त
आधि॑पत्याय म॒ह॒ते जा॒न॒रा॒ज्या॒येत्या॑ह॑। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भर॒ता राजा॑ सोमो॒ऽस्माकं॑ ब्रा॒ह्म॒णा॒नाऽ
राजे॒त्याह॑। तस्मा॒त्सोम॑रा॒जानो॑ ब्रा॒ह्म॒णाः। प्र॒ति॒ त्यन्ना॑म॒
रा॒ज्यम॑धा॒यीत्या॑ह॥ २५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो
 अशिश्नेदित्याह। वरुणसवमेवाव रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य
 व्रत्यां अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि
 महत् ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता
 वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र
 एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमैवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञियां ऋतेनेत्याह।
 स्वदयत्येवैनम्। व्युं त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह।
 आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः
 प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च
 हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः
 परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
 जयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥—————[४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीयं गृह्णाति।
 अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति।
 एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो

श्रियं मे॒ वै न॑ म॒ भि व॑हन्ति। अ॒पां पति॑र॒सीत्या॑ह। मि॒थुन॑मे॒वाकः॑।
वृषा॑ऽस्यु॒र्मिरि॑त्याह॥ २८॥

ऊ॒र्मि म॑न्त॒मे वै न॑ करोति। वृष॒से नो॑ऽसीत्या॑ह। सेना॑मे॒वास्य॑
स॒ऽश्य॑ति। ब्र॒ज॒क्षि॑तः स्थेत्या॑ह। ए॒ता वा अ॒पां वि॑शः।
वि॑श॒मे वा॒स्मै पर्यू॑हति। म॒रुता॑मोजः स्थेत्या॑ह। अन्नं॑ वै
म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। सूर्य॑वर्च॒सः स्थेत्या॑ह॥ २९॥

रा॒ष्ट्रमे॒व वर्च॑स्व्य॒कः। सूर्य॑त्वच॒सः स्थेत्या॑ह। स॒त्यं वा
ए॒तत्। यद्व॑र्षति। अ॒नृतं॑ यदा॒तप॑ति व॒र्षति॑। स॒त्या नृ॑ते ए॒वाव॑
रुन्धे। नैन॑ऽ स॒त्या नृ॑ते उ॒दिते॑ हि॒ऽस्तः। य ए॒वं वेद॑। मा॒न्दाः
स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॒कः॥ ३०॥

वा॒शाः स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्य॒कः। श॒क्र॒रीः स्थेत्या॑ह।
प॒शवो॑ वै श॒क्र॒रीः। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। वि॒श्वभृ॑तः स्थेत्या॑ह।
रा॒ष्ट्रमे॒व प॑य॒स्व्य॒कः। ज॒न॒भृ॑तः स्थेत्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॒कः।
अ॒ग्नेस्ते॑ज॒स्याः स्थेत्या॑ह॥ ३१॥

रा॒ष्ट्रमे॒व तै॑ज॒स्व्य॒कः। अ॒पामो॑ष॒धीना॑ऽ र॒सः स्थेत्या॑ह।
रा॒ष्ट्रमे॒व म॑ध॒व्य॒म॒कः। सा॒र॒स्व॒तं ग्र॑हं गृह्णाति। ए॒षा
वा अ॒पां पृ॑ष्ठम्। यथ्स॑र॒स्वती॑। पृ॒ष्ठमे॒वैन॑ऽ स॒मा॒नाना॑

करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः।
 यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति
 षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षरा-
 ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि। वाचैवेन
 सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याहुः सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यं कस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः पदं च॥—[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह।
 ब्रह्मणैवेनाः सः सृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवेनाः
 सादयति। अन्तरा होतुंश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छुंसिनश्च
 सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुंसी। तेजसा
 चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति।
 आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टं ह्येतत्। वाचो
 बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा
 ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥ ३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा

ह्यापः। शुक्रं हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः।
चन्द्रं हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः।
अमृतं हिरण्यम्॥ ३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति।
सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति।
वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने
वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बंमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्प्यं
चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः
पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥ ३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति।
इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ।
शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता
भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥ ३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्र इन्द्रियेण। पूषा
पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय
वज्रमुदयच्छत्। स दिवंमलिखत्। सौर्यम्णः पन्था
अभवत्। स आवित्रे द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी

उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्।
आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति।
आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्व-
रूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्या-
यणोऽस्यां विश्वस्मिन्नाष्ट्र इत्याह। विश्वेनै९ राष्ट्रेण
समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते
जानराज्यायेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। एष वो
भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणाना९ राजेत्याह।
तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै।
शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रून्वास्या बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्च
पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः।
प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा
पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः
पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां
विरोक इति त्रिष्टुभा बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं

त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतं५ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याहं ब्राह्मणा नाष्टाभ्यः पातेत्याह चत्वारि
च॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्।
अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि
दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव
रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह।
अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे।
ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूजिहीते।
सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे।
एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो
गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि
गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः।
पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यंजुहोत्।

तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति।
 बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म
 चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रति-
 ष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश
 सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै
 देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न
 कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै
 मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते।
 तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः
 स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥—————[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवैव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूल-
 चर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव
 रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं हिरण्यम्।
 अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव

मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै
शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबं सीसेन
विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका
दंशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायुसं
निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः
पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचं
सुवन्तां ते ते प्राणं सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः
पूर्वानभिषिञ्चति। यद्व्यात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति।
तेजस्व्येव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा
द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेजं
एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति।
इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुण-

योर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओज एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह।
क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अतिं दिवस्पाहीत्याह।
अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समाववृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह।
राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमंकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो
वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्गरेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा
अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
तेनैवैनं सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह।
यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्।
यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा
भवति। पूर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं
दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति।
आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन
जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥—————[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं
देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः।
देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ
संव्येष्टसारथी। षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते।
विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः।
सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै
त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जैषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उञ्जयति।
आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्ससीत्। तदापत्। राजन्यं
जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण
वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण
वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे

म॒न्युर्भू॒यादि॒ति॒ वारा॑ही उ॒पा॒नहा॒वुप॑ मु॒ञ्च॒ते। प॒शूनां॑ वा ए॒ष
म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शूनां म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा
इ॒य९ सु॑षुवा॒णं का॑मयते। तस्यै॑श्व॒रेन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मादा॑तोः।
वारा॑ही उ॒पा॒नहा॒वुप॑मु॒ञ्च॒ते। अ॒स्या ए॒वान्त॑र्धत्ते। इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्य॑स्याना॑त्यै॥ ५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इ॒त्याहा॒हि९सा॒यै। इ॒यद॑स्यायु॒रस्यायु॑र्मे
धे॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ऊ॒र्गस्यू॑र्ज मे धे॒हीत्या॑ह।
ऊ॒र्जमे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यु॒ङ्क्षि॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॑ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह।
व॒र्च ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ए॒क॒धा ब्र॒ह्म॒ण उ॒प॑हरति। ए॒क॒धैव
यज॑मान॒ आयु॑रू॒र्जं वर्चो॑ दधाति। र॒थवि॑मो॒चनी॑या जुहोति॒
प्रति॑ष्ठित्यै॥ ५७॥

त्रयो॑ऽश्वा भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्मा॑च्चतु॒र्जुहो॑ति। यदु॒भौ
स॒हाव॑तिष्ठे॒ताम्। स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग॒हीत्रा
र॒थवा॑ह॒ने र॒थमा॑दधाति। सु॒व॒र्गादि॒वैनं॑ लो॒काद॑न्तर्दधाति।
ह॒९सः शु॒चि॒षदि॒त्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैन॑मुपा॒व॒हर॑ति। ब्रह्म॑णा॒
ऽऽद॑धाति। अति॑च्छ॒न्दसा॑ऽऽद॑धाति। अति॑च्छ॒न्दा वै सर्वा॑णि

छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा
 एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति।
 वर्ष्मेवैनं समानानां करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानांत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥—————[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहं। वारुणी रात्रिः।
 अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह।
 मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ
 भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वेदैवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि
 क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय।
 स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
 मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीदित्याहाहिंसायै।
 निषसाद धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यास्वा साम्राज्याय
 सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति।
 ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव
 इत्याह। सवितारमेवैनं सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा

इत्याह। इन्द्रमेवैनं सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं
 राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं
 सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि
 सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनं सत्यधर्माणं करोति।
 सविताऽसि सत्यसंव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि
 व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि
 व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति।
 सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवाव
 रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि
 व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः।
 सत्यानृते एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य
 वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः।
 वज्रेणैवास्मां अवरपरं रन्धयति। एवं हि तच्छ्रेयः। यदस्मा
 एते रध्यैयुः। दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति।
 एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओ॒दनमु॒द्धव॑ते। प॒रमे॒ष्टी वा ए॒षः। यदो॒दनः। प॒रमा॑मे॒वैन॑ꣳ
 श्रियं॑ गमयति। सु॒श्लोकाँ॑(४) सुमं॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)-
 नित्या॑ह। अ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। शौ॒नः शे॒पमा॑ख्यापयते।
 व॒रुण॑पा॒शादे॒वैनं॑ मु॒ञ्चति॑। प॒रः श॒तं भ॑वति। श॒तायुः
 पु॒रुषः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति ति॑ष्ठति। मा॒रुत॑स्य
 चैकं॑ वि॒ंश॒तिक॑पालस्य वै॒श्वदे॒व्यै चा॒मिक्षा॑या अ॒ग्नये॑
 स्विष्ट॑कृते॒ सम॑व॒द्यति॑। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
 अ॒पान्न॑त्रे स्वा॒होर्जो॑ न॒त्रे स्वा॒हाऽग्नये॑ गृह॑प॒तये॒ स्वाहे॑ति
 ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वैव॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति
 ति॑ष्ठति॥ ६४॥

दे॒वैरित्या॑ह स॒त्यसं॑व॒ करोति॑ त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति स॒त्यानृ॑ते ए॒वाव॑ रु॒न्धे करोति॑
 श॒तेन्द्रि॑यः षट् च॥ [१०]

ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ धा॒त्रे र॒त्विना॑न्दे॒वसु॒वाम॑र्थे॒तो दे॒वीर्दि॑शः सोम॒स्येन्द्र॑स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥
 ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पाल॑म॒न्नं वै पू॒षा वा॒शाः स्थे॒त्याह॑ दि॒शो व्या॑स्थापयत्युद॒ङ्गरे॒त्य॒
 ब्र॒ह्मा(३)न्त्व॑ꣳ रा॒ज॒ञ्चतु॑ष्प॒ष्टिः॥ ६४॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ प्र॒ति ति॑ष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
तथ्स॒ऽसृद्धिरनु॑ सम॑सर्पत्। तथ्स॒ऽसृपा॑ स॒ऽसृत्वम्।
अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॑मेऽह॒न्ननु॑ प्रायु॑ङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा
द्वितीये॑। स॒वित्रा प्र॑स॒वेन॑ तृतीये॑। पू॒ष्णा प॒शुभि॑श्चतु॒र्थे।
बृह॒स्पति॑ना ब्रह्म॑णा पञ्च॒मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ ष॒ष्ठे। वरु॑णेन॒
स्वया॑ दे॒वत॑या सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राजा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्टा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना
य॒ज्ञेना॑ऽऽप्रोत्। यथ्स॒ऽसृपो॑ भव॑न्ति। इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं
यज॑मान॒ आप्रो॑ति। पूर्वा॑पूर्वा॒ वेदि॑र्भवति। इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्यस्या॑व॒रुद्धौ॑। पुर॒स्तादु॑प॒सदा॑ सौ॒म्येन॒ प्रच॑रति। सोमो॑
वै रे॒तोधाः। रे॒त ए॒व तद्व॑धाति। अ॒न्तरा॑ त्वाष्ट्रे॑ण। रे॒त ए॒व
हि॒तं त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ विक॑रोति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै
विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्र॒ति तिष्ठ॑ति॥२॥

सप्त॒मे द॑धाति पञ्च च॥ _____ [१]

जा॒मि वा ए॒तत्कु॑र्वन्ति। यथ्स॒द्यो दी॒क्षय॑न्ति स॒द्यः सोम॑

क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः
 सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्।
 तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव
 दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति।
 दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति
 सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शतं ब्राह्मणाः
 पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
 तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं
 गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मः होत्रे।
 आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्।
 प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणै। आयुरेवाव रुन्धे। वशां
 मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छः सिने।
 राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे
 एवास्यैते। स्थूरि यवाचितमच्छावाकाय। अन्त एव

वरुणमव यजते॥६॥

अ॒न॒ङ्वाह॑म॒ग्नीधे॑। वहि॒र्वा अ॑न॒ङ्वान्। वहि॑र॒ग्नीत्। वहि॑नै॒व
वहि॑ य॒ज्ञस्या॑व॒ रुन्धे॑। इन्द्र॑स्य सुषु॒वाणस्य॑ त्रे॒धेन्द्रि॑यं
वी॒र्यं॑ प॒राऽप॑तत्। भृ॒गुस्तृ॑तीयमभवत्। श्रा॒य॒न्तीयं॑ तृतीयम्।
सर॑स्वती तृतीयम्। भा॒र्गवो॑ होता॒ भव॑ति। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं
भ॑वति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्निष्टोमसा॒मम्। सा॒र॒स्वती॒रपो॑ गृह्णाति।
इन्द्रि॑यस्य वी॒र्यस्या॑व॒रुद्धे॑। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति।
इन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ श्रयति। वा॒र॒व॒न्तीयं॑मग्निष्टोमसा॒मम्।
इन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वा॒रय॑ति॥७॥

विराट्प्रजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥ [२]

ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष दि॒शोऽनू॑न्मदितोः। यं दि॒शोऽनु॑
व्या॒स्था॒पय॑न्ति। दि॒शाम॑वेष्टयो भवन्ति। दि॒क्ष्वे॑व प्र॒ति
तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य। प॒ञ्च दे॒वता॑ यजति। प॒ञ्च दि॒शः। दि॒क्ष्वे॑व
प्र॒ति तिष्ठ॑ति। ह॒विषो॑हविष इ॒ष्ट्वा बा॑र॒हस्प॑त्यम॒भिघा॑रयति।
य॒ज॒मा॒नदे॒व॒त्यो॑ वै बृ॒हस्प॑तिः। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒
सम॑र्धयति॥८॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल्हां ग॒र्भिणी॑मा ल॑भते। मा॒रु॒तीं पृ॑श्निं

प॒ष्ठौही॑म्। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीचीं॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॒
पूर्व॑या प्रचरति। मा॒रु॒त्योत्तर॑या। रा॒ष्ट्र ए॒व वि॒शम॑नु॒बध्ना॑ति।
उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॒ आ॒श्राव॑यति। उ॒पा॒ंशु मा॑रु॒त्यै। तस्मा॑द्वा॒ष्ट्रं
वि॒शम॑तिवदति। गर्भि॑ण्यादि॒त्या भ॑वति॥९॥

इ॒न्द्रि॒यं वै गर्भः॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑याव्य॒कः। अ॒ग॒र्भा मा॑रु॒ती।
वि॒द्वै म॒रुतः॑। वि॒शमे॒व निरि॑न्द्रि॒याम॑कः। दे॒वा॒सुराः
संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा अ॒श्विनोः॑ पू॒षन्वा॒चः स॒त्यं
सन्नि॑धाय। अ॒नृ॒ते॒नासु॑रान॒भ्य॑भवन्। तेऽ॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे
पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒शक॑पालं निर॑वपन्। ततो॒ वै ते वा॒चः
स॒त्यम॑वा॒रुन्ध॑त॥१०॥

यद॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒शक॑पालं निर॑वप॒ति।
अ॒नृ॒ते॒नै॒व भ्रातृ॑व्या॒नभि॑भूय। वा॒चः स॒त्यम॑व॒ रुन्धे॑। सर॑स्वते
स॒त्यवा॒चे च॒रुम्। पू॒र्वमे॒वो॒दित॑म्। उ॒त्तरे॑णा॒भि गृ॑णाति।
स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑सवाय पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒द॒शक॑पालं प्र॒सू॒त्यै।
दू॒तान्प्र॑हि॒णोति॑। आ॒वि॒द ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒वि॒दमे॒वैनं॑
गम॑यन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते। ति॒सृ॒धन्व॑
शु॒ष्क॒दृति॑र्दक्षि॒णा स॑मृ॒द्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ _____ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपश्चालाः प्राश्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानां सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यश्चः कुरुपश्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वेषु निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकंपालं दधते युनक्त्येकं च॥ _____ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स
यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्।
यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धुः। यन्नस्तः। स सिं॒हः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स
सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति।
इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना
दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं
वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन
क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा।
यथ्सौत्रामणी समृद्धौ। स्वाद्वीन्त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैना
करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते।
तिस्रः स॒सृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते

परि॒स्रुत॒मिति॒ यजु॑षा पुनाति॒ व्यावृ॑त्त्यै। पु॒वित्रे॑ण पुनाति।
 पु॒वित्रे॑ण हि सोमं पुनन्ति॑। वारे॑ण शश्व॑ता तनेत्या॑ह।
 वारे॑ण हि सोमं पुनन्ति॑। वा॒युः पू॒तः पु॒वित्रे॑णेति॒ नैतया॑
 पुनीयात्। व्यृ॑द्धा ह्येषा। अ॒तिप॒वित॒स्यैतया॑ पुनीयात्।
 कु॒विद॒ङ्गेत्य॑नि॒रुक्तया॑ प्राजाप॒त्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अ॒नि॒रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। ए॒कय॑र्चा गृह्णाति।
 ए॒कधै॑व यज॑माने वी॒र्यं दधा॑ति। आ॒श्विनं धू॒म्रमा॑ल॒भते।
 अ॒श्विनो वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति।
 सा॒र॒स्वतं॑ मे॒षम्। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैनं॑ भिष॒ज्यति॑।
 ऐ॒न्द्रमृ॑षभ॒ꣳ सैन्द्र॑त्वाय॥२०॥

अक्ष्यो॒र्लोमा॑नि॒ हिर॑ण्यं वसति गृह्णाति भिष॒ज्यत्ये॑कं च॥—————[५]

यत्रि॒षु यू॒पेष्वाल॑भेत। ब॒हिर्धा॑ऽस्मा॑दिन्द्रि॒यं वी॒र्यं
 दध्या॑त्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। ए॒कयू॑प आल॒भते।
 ए॒कधै॑वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं दधा॑ति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
 नैतेषां॑ पशू॒नां पु॑रो॒डाशा॑ भवन्ति। ग्र॒हपु॑रोडाशा॒ ह्येते॑। यु॒वꣳ
 सु॒राम॑मश्वि॒नेति॑ सर्वदे॒वत्यै॑ याज्यानुवा॒क्ये भव॑तः। सर्वा॑ ए॒व

देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो
ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्।
वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै
सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च
पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति।
ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां
पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे।
ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं
द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव
वरुणमव यजते। वडं वा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वं सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं
उत सुरां। यथसौत्रामणी समृद्धौ। बारुहस्पत्यं पशुं
चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः।
ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति।
न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्नुतेति

शतातृण्णायां॑ सुमव॑नयति॥२४॥

श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑। पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्त्यै। हि॒र॒ण्यमन्त॒रा
धा॑रयति। पू॒तामे॒वैनं॑ जु॒होति॑। श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॑
पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति। यत्रै॒व
श॒तातृ॑ण्णां धा॑रयति॥२५॥

तन्नि॑दधाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तृन् वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं
गच्छ॑ति। यं॑ सोमोऽति॒ पव॑ते। पि॒तृणां॑ या॒ज्यानु॒वाक्या॑भि॒रुप॑
तिष्ठ॑ते। यदे॒वास्यं॑ पि॒तृनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छ॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे।
ति॒सृभि॒रुप॑ तिष्ठ॑ते। तृती॒ये वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ता॒ने॒व
प्री॑णाति। अथो॒ त्रीणि॒ वै य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। अध्व॒र्युर्होता॑
ब्र॒ह्मा। त उप॑तिष्ठन्ते। या॒न्ये॒व य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑
भे॒षजं॑ करोति॥२६॥

प्री॒णाति॒ प्रथ॒मो दक्षि॑णा सुम॑व॒नय॑ति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥—————[६]

अ॒ग्नि॒ष्टोम॑मग्र॒ आह॑रति। य॒ज्ञमु॒खं वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑।
य॒ज्ञमु॒खमे॒वारभ्य॑ सु॒वमा॑ क्र॒मते॑। अथै॒षोऽभि॑षेचनीयश्चतु॒-
स्त्रि॒ंशप॑वमानो भवति। त्रय॑स्त्रि॒ंशद्वै॑ दे॒वताः॑। ता

ए॒वाऽऽप्रो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रिंशः॑। तमे॒वाऽऽप्रो॑ति।
स॒ंश॒र ए॒ष स्तोमा॑नामयथापूर्वम्। यद्विष॑माः स्तोमाः॥ २७ ॥

ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्प॒व॑मानाः। अ॒न्तः श्ले॒षणं॑ त्वा
अ॒न्यत्। यत्स॒माः प॒व॑मानाः। तेना॒ऽसं॑शरः। तेन॑ यथापूर्वम्।
आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒ध्नोति॑। आ॒त्मना॒ पु॒ण्यो भ॑वति। प्र॒जा वा
उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो भ॑वत्यनु सन्त॑त्यै॥ २८ ॥

स्तोमाः प॒शव॑ उ॒क्थान्येकं॑ च॥ [७]

उ॒प त्वा जा॒मयो॑ गि॒र इति॑ प्रति॒प॒द्भव॑ति। वा॒ग्वै वा॒युः।
वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः। सर्वा॑सामे॒व प्र॒जानां॑ सू॒यते। सर्वा॑ ए॒नं
प्र॒जा राजे॑ति वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्द॑श् क्षि॒प इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या
वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सू॒यते। यन्ति॑ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्।
ये सं॒भार्या॑ अ॒क्रन्॑॥ २९ ॥

यदा॑ह प॒व॑स्व वा॒चो अ॑ग्निय॒ इति॑। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खान्न॑यन्ति।
अ॒नुष्टु॒क्प्रथ॑मा भ॑वति। अ॒नुष्टु॒गुत्त॑मा। वा॒ग्वा अ॑नुष्टुक्। वा॒चैव
प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उ॒द्व॒तीर्भ॑वन्ति। उ॒द्व॒द्वा अ॑नुष्टुभौ रू॒पम्।
आ॒नुष्टु॒भो राज॑न्यः॥ ३० ॥

तस्मा॒दु॒द्व॒तीर्भ॑वन्ति। सौ॒र्य॑नुष्टुगुत्त॑मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑

लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादे॑ति। नैन॑ꣳ स॒व उप॑नमति।
यः साम॑भ्य॒ एति॑। पापी॑यान्श्सुषु॒वाणो भ॑वति। ए॒तानि॒ खलु॑
वै सामा॑नि। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॥३१॥

तैरे॒व स॒वान्नै॑ति। यानि॑ दे॒वरा॒जाना॑ꣳ सामा॑नि।
तैर॒मुष्मिँ॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। यानि॑ मनु॒ष्यरा॒जाना॑ꣳ सामा॑नि।
तैर॒स्मिँल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोर् ऋ॑ध्नोति। दे॒वलो॒के
च॑ मनु॒ष्यलो॒के च॑। ए॒कवि॑ꣳशोऽभिषे॒चनी॑यस्योत्त॒मो भ॑वति।
ए॒कवि॑ꣳशः के॑शव॒पनी॑यस्य प्रथ॒मः। स॒प्तद॒शो द॑शपेयः॥३२॥

वि॒द्वा ए॑कवि॒ꣳशः। रा॒ष्ट्रꣳ स॑प्तद॒शः। वि॒श ए॒वैत॑न्म॒ध्यतो॑-
ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि
म॑ध्यतो॑ऽभिषि॑च्यते। यद्वा ए॒नम॒दो दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति।
तथ्सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्या रो॑हति। यदि॒मं लो॒कं न प्र॑त्यव॒रोहे॑त्।
अ॒तिज॒नं वे॒यात्। उ॒द्वा मा॑द्येत्। यदेष॑ प्र॒तीची॑नः स्तोमो
भ॑वति। इ॒ममे॒व तेन॑ लो॒कं प्र॑त्यव॒रोह॑ति। अथो॑ अ॒स्मिन्ने॒व
लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य॥३३॥

अक्र॑त्राज॒न्यो भ॑वन्ति द॒शपे॑यो माद्ये॒न्नीणि॑ च॥ [८]

इ॒यं वै र॑ज॒ता। अ॒सौ हरि॑णी। यद्भु॒क्मौ भ॑वतः।
आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भय॑तः॒ परि॑ गृह्णाति। वरु॑णस्य॒ वा

अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तत्सुवर्णं
 हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तुर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्या-
 निर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्।
 आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्।
 तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या
 एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ _____ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत
 इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा।
 अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि।
 तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति।
 अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति।
 व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति।
 अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः
 प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे

स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी।
गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती
कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा
एषाऽहीनस्याहर्भजते। साहस्यं वा सवनम्। अथैव जगती
कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं
विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवाप
हते। अग्निष्टोममन्तृत आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः।
देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥—————[१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रज्जताऽप्रतिष्ठितो
दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्वंतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>
